

ZIGMAS TOLIUŠIS APIE KOLEKCIONAVIMĄ, BIBLIOFILUS IR KOLEKCIININKUS

INGA LIEPAITĖ

Vilniaus universiteto Knygotyros ir dokumentotyros institutas
Universiteto g. 3, LT-01513 Vilnius, Lietuva
El. paštas: inga.liepaite@kf.stud.vu.lt

Vyrauja nuomonė, jog atsiminimai yra subjektyvus istorijos šaltinis. Jų patikimumą tyrėjas gali nustatyti tik objektyviai suvokdamas atsiminimų autoriaus gyvenamojo meto kontekstą ir gerai pažindamas kitus šaltinius. Atsiminimai suteikia galimybę tyrėjui tikslinti faktus lyginimo su kitais šaltiniais metodu, gerokai praplėsti tiriamo objekto pažinimo ribas ir suteikti jam naujų žiūros galimybių. Neretai užfiksuoti atsiminimai gali tapti vieninteliu viena ar kita įvykį menančiu šaltiniu. Tuomet būtina gretinti kelių autorių atsiminimus. Svarbu atsižvelgti ir į laiko tarpą, kuris skiria įvykius, jų dalyvius ir aprašymą. Kuo tas tarpas mažesnis, tuo didesnė atsiminimuose užrašytų faktų patikimumo galimybė, nors, kita vertus, mažas laiko nuotolis didina ir atsiminimų autoriaus subjektyvumo laipsnį.

Akcentuodami čia išdėstytas mintis, „Knygotyros“ skaitytojų vertinimui teikiame žymaus tarpukario Lietuvos teisininko, visuomenės ir kultūros veikėjo Zigmo Toliušio (1889–1971)¹ atsiminimus *Apie*

kolekcionavimą ir Lietuvos kolekcionierius. Pastarieji yra atsiminimų ir studijų rinkinio, autoriaus pavadinto bendra antrašte *Menas, kolekcionavimas, bibliofilija*, dalis ir pasirinkti skelbti dėl kelių priežasčių. Minėti atsiminimai nušviečia žymių ir mažiau žinomų nepriklausomos Lietuvos bibliofilų ir kolekcininkų gyvenamosios ypatumus, papildė ir praplečia iki šiol apie juos turėtas žinias, atskleidžia jų pačių ir jų rinkinių likimus permainingomis istorinėmis ir politinėmis aplinkybėmis, be to, suteikia jų charakteriams naujų atspalvių. Dauguma atsiminimuose aprašytų asmenų buvo Z. Toliušio amžininkai. Kaip pažymėjo atsiminimų autorius, *aš toli gražu neišvardinau visų Lietuvos kolekcionierių. Jų yra žymiai daugiau* <...> [9, 49]. Taip elgėsi, matyt, sąmoningai, veikiamas vidinio cenzoriaus, bijodamas tapti persekiojamuoju ir, žinoma, kartu pakenkti savo bičiuliams, jei atsiminimai būtų demaskuoti. Kaip

palikimas Lietuvai. *Kauno tiesa*, 1989, spalio 22, p. 4–5; PLIŪRAITĖ-ANDREJEVIENĖ, Nijolė. Zigmąs Toliušis (1889–1971). *Varpas*, 1992, nr. 27, p. 146–152.

¹ Apie Z. Toliušį žr. plačiau: TOLIUŠYTĖ-UOGINTIENĖ, Erika. Zigmąs Toliušis ir jo

rašė jau daug vėliau, Z. Toliušis įtarė, jog kunigas Petras Veblaitis ir Vilhelmas Žanas Burkevičius nukentėjo vien už bendravimą su juo: iš pirmojo buvo atimta pensija už jo ilgametę tarnybą, antrajam pensija buvo sumažinta [32, 312]. Apie kai kuriuos publikuojamuose atsiminimuose nepaminėtus bibliofilus ir kolekcininkus Z. Toliušis rašė kituose savo atsiminimuose bei studijose.

Reikia pripažinti, kad tarpukario Lietuvos bibliofilijos istorija jau sulaukė nemažai dėmesio. Visus darbus sąlyginai galima skirti į dvi pagrindines grupes: 1) knygotyrimus ir 2) memuarinio pobūdžio literatūrą. Tyrėjų akiratyje dažniausiai buvo 1931–1940 m. Kaune veikusi XXVII knygos mėgėjų draugija ir buvę jos nariai bei jų sukauptos asmeninės bibliotekos. Tyrimų kryptis lėmė išlikusi minėtosios draugijos ir jos buvusių narių veiklos archyvinė medžiaga, jų asmeninės bibliotekos ar dalys bei pastarųjų informacinės priemonės. Pirmajai grupei prie svarbesniųjų skirtini Vlado Žuko [34; 36, 177–219], Genovaitės Raguotienės [29–30], Domo Kauno [21], Almos Braziūnienės [14] ir kitų darbai. Memuarams priklausytų Petro Jakšto [19–20], Pauliaus Galaunės [16], Antano Kniūkštos [23], V. Žuko [37–38] ir kitų darbai. Publikuojami atsiminimai, tikėtina, taps tolesnių kolekcionavimo ir bibliofilijos istorijos tyrimų šaltiniu.

Jau pati publikuojamų atsiminimų antrašė – *Apie kolekcionavimą ir Lietuvos kolekcionierius* – sufleruoja juos susidedant iš dviejų dalių. Pirmojoje jų autorius pateikia svarstymų kolekcionavimo raidos ir sampra-

tos klausimais, antrojeje dalijasi atsiminimais apie jo pažįstamus ar pažintus bibliofilus, numizmatų, filatelistus, filokartistus, ekslibristus, knygrišius ir kitus. Taiklios atsiminimų autoriaus pastabos ir įžvalgos apie kolekcininkų vaidmenį kultūros plėtojei, apie bibliofilijos įtaką knygrišystės meno vystymuisi, apie būtinybę išsaugoti kolekcininkų rinkinius ateinančioms kartoms ir išvada apie bibliofilui būtiną vidinę aistrą ar bent jau polinkį. Mūsų galva, Z. Toliušio pateiktoji visa apimanti kolekcionavimo samprata konceptualumo atžvilgiu, vertinant iš to meto pozicijos, yra originali ir įdomi. Autorius gerai suvokė vieną svarbiausių kiekvieno kolekcininko ir bibliofilo sėkmingos veiklos veiksnių, t. y. gebėjimą susiaurinti renkamų objektų sritį. Tik tokiu būdu įmanoma suformuoti kuo išsamesnį tam tikros srities daiktų rinkinį. Atsiminimuose minimi faktai, įvykiai ir vardai rodo Z. Toliušį buvus apsisikačiusį, gerai susipažinusių su kolekcionavimo situacija Lietuvoje ir užsienyje. Pažymėtina ir tai, kad atsiminimų autorius bendravo su tokiais žymiais tarpukario Lietuvos bibliofilais, buvusiais XXVII knygos mėgėjų draugijos nariais, kaip Vaclovas Biržiška, V. Ž. Burkevičius, Vladas Daumantas, P. Galaunė, Petras Klimas, Marija Mašiotaitė-Urbšienė, Stasys Pilka, Vytautas Steponaitis ir kai kurie kiti. Kol kas tegalime išskirti retorinį klausimą, kodėl Z. Toliušis, priklausydamas daugeliui to meto Lietuvoje veikusių visuomeninių ir labdaros organizacijų, neįstojo į minėtąją bibliofilų draugiją. Reikia pažymėti jį buvus aistrin-

gą kolekcininką ir bibliofilą. Deja, keturių kalinimų (1940–1941, 1944–1945, 1946–1947, 1951) ir tremties Sibire (1951–1955) metais Z. Toliušio rinkiniai nukentėjo, kai kurie jų žuvo. Tačiau ir kalinimų metu jis žinojo apie naujai pasirodžiusius leidinius, kaskart prašė sesers atsiųsti jam knygų ir laikraščių, sielojosi dėl savo rinkinių likimo, be to, net ir tokiomis sąlygomis išliko ištikimas kolekcininko pašaukimui. Antai kalėdamas Rusų stovykloje, 1947 m. birželio 23 d. laiške seseriai rašė: *P. S. Atskiram voke siunčiu keliolika pašto ženklų. Tai prie mano kolekcijos. Reikia ir kalėjime bovytis* [32, 132]. Būdamas tremtyje, parašė eiliuotą išgyvenimų aprašymą, pavadintą *Pasikalbėjimu tremtinio su knyga* [12]. Jame atsiskleidžia stiprus Z. Toliušio dvasinis ryšys su knyga ir jos istorijos žinios. 1971 m. lapkričio 24 d. po Z. Toliušio mirties duktė Erika Toliušytė-Uogintienė Vilniaus universiteto bibliotekai perdavė iš tėvo paveldėtą likusią knygų kolekcijos dalį, kurią, remiantis knygų priėmimo-perdavimo aktu, sudaro 2284 vienetai. Tačiau, be abejonės, skaičius tikslintinas. Išlikęs Z. Toliušio gausus rankraštinis palikimas, archyvinė medžiaga jo rinkinių likimo klausimais ir asmeninės bibliotekos dalis, suprantama, kelia užduotis ateičiai.

Publikuojami Z. Toliušio atsiminimai rašyti 1945–1947 m. laikotarpiu. Ranka rašyto teksto variantas saugomas Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skyriuje (toliau – LNB RKRS) [8]. Publikacijai pasirinktas Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje (toliau – VUB RS) Z. Toliušio

asmens fonde saugomas šio teksto mašinarščio egzempliorius [9], nes jame yra nemažai autoriaus net septintojo dešimtmečio antroje pusėje ranka rašytų pastabų ir papildymų. Be to, šis egzempliorius yra gerokai didesnės apimties. Z. Toliušio atsiminimai rašyti laikotarpiu tarp antrojo ir trečiojo jo kalinimų. Tuomet laisvėje jis teišbuvo apie trylika mėnesių. Galbūt jau kalėdamas pradėjo brandinti mintį užrašyti šiuos atsiminimus išėjus į laisvę. Kaip yra rašęs, *kalėjimas – geriausia vieta kurti eiles, nes laiko ten begalės, rūpesčių jokių (žinoma, reliatyviai) ir patogios sąlygos susikaupti. Kadangi kalėjimuose draudžiama turėti popieriaus ir pieštukų, tai kurti ten galima tik mintyse. Aš taip ir dariau* [32, 191]. 1946 m. rašytuose atsiminimuose apie Kauno „Rotary“ klubo veiklą Z. Toliušis yra užsiminęs, jog buvo parengęs jo klausytojams pranešimą „Apie kolekcionavimą ir kolekcionierius“ [11, 227]. Pranešimo tekstas neišlikęs, todėl nežinoma, ar rašydamas šiuos atsiminimus galėjo juo remtis.

Publikuojamo teksto kalba autentiškumo sumetimais taisyta labai nedaug. Tai leidžia geriau perteikti to meto aplinkos dvasią ir aprašomų įvykių bei jų dalyvių tikrovę. Tekste nekeitėme ir šiandien jau nebevertotinų terminų, pavyzdžiui, *kolekcionierius, manuskriptas, falsifikatorius, išdirbinys, atvirutė* ir pan. Tikrintos atsiminimuose minimos datos, asmenvardžiai, vietovardžiai, organizacijų ir įstaigų pavadinimai, knygų ir kitų leidinių bibliografiniai duomenys. Įsivėlusios klaidos ar esami netikslumai asmenvardžiuose ir knygų bei

kitų leidinių antraštėse redaguoti tekste. Kiti patikslinimai, paaiškinimai bei papildymai pateikiami išnašose. Jie rengti pasitelkiant archyvinius ir publikuotus šaltinius. Laužtiniuose skliaustuose įterpti autorės išaiškinti asmenvardžiai ir, jei būtina, kiti žodžiai. Redaguotos tekste pasilikusios korektūros, viena kita gramatikos klaida, įterpti trūkstami ir praleisti nerei-

kalingi skyrybos ženklai. Prie kiekvieno Z. Toliušio plačiau aprašyto bibliofilo ir kolekcininko, jei turėjome žinių, nurodėme jo gimimo ir mirties metus bei vietas, profesiją, užsiėmimą, be to, tikslinome rinkinių likimus. Atsiminimų autoriaus vėliau darytos pastabos ir papildymai jungiami į vientisą tekstą, o prireikus tai nurodoma išnašoje.

APIE KOLEKCIONAVIMĄ IR LIETUVOS KOLEKCIONIERIUS

ZIGMAS TOLIUŠIS

Kolekcionavimą vieni laiko aistra, kiti – liga, tretieji – turtingų, turinčių daug laisvo laiko žmonių savotiška manija.

Be abejo, kolekcionavimas reikalauja laisvo laiko ir atliekamo pinigų: juo gali užsiimti daugiau ar mažiau pasiturintieji žmonės – negi be pinigų įsigysi kurį nors daiktą. Tačiau reikia pripažinti, kad kolekcionavimas žymiai pigiau kainuoja negu kortos, alkoholis ar kitos žmonių aistros. Svarbiausias betgi kolekcionavimo požymis, sudaręs jo esmę, yra tam tikras polinkis, dažnai pereinąs į aistrą ir kartais pasireiškęs liguistu noru (manija) rinkti ir įsigyti bet kokia kaina kokios nors rūšies daiktus.

Kolekcionavimo objektai įvairių įvairiausių: pašto ženklai, monetos, žymiųjų žmonių autografa, ekslibrisai, meno dalykai, jų tarpe raižiniai, porcelianas, bronzos bei sidabro išdirbiniai, knygos, iliustruotos atvirutės ir kt. Vienok daug kas renka ir paprastesnius

dalykus, kaip tai įvairiaspalves peteliškes, vabzdžius, herbarijus, įvairius ženkliukus, metalines plunksnas, sagas ir pan.

Dailininkas [Antanas] Žmuidzinavičius, pavyzdžiui, buvo surinkęs iš visos Lietuvos kampų gausų ir įdomų molinių švilpukų rinkinį, kurį vėliau perleido Etnografiniam Muziejui Kaune²; archeologė R[imutė] Jablonskytė-Rimantienė drauge su savo tėvu K[onstantinu] Jablonskiu surinko labai vertingų priešistorinės Lietuvos gadynės titnaginių peiliukų ir kitų titnaginių įrankių rinkinį³; vienas mokytojas ([Jonas] Kirlys)

² Nuo 1966 m. veikia Antano Žmuidzinavičiaus kūrinių ir rinkinių muziejus Kaune kaip Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus (toliau – NČDM) padalinys.

³ Remiantis K. Jablonskio 1940 m. gruodžio 28 d. Kultūros paminklų apsaugos įstaigai (toliau – KPAĮ) pateiktomis žiniomis, jo senojo ir naujojo akmens amžiaus titnaginių dirbinių rinkinį tuo metu sudarė 8081 vnt. iš įvairių Lietu-

surinko visų lietuviškų periodinių spaudinių rinkinį⁴ (apie 1930⁵ metus to rinkinio buvo daromos parodos).

Iš kolekcionierių daugiausiai pasauly turbūt yra filatelistų: jų priskaitoma milijonai. Tai pats prieinamiausias ir populiariausias kolekcionavimas. Pašto ženklus renka visų kraštų žmonės, jauni ir seni. Anglų karalius Jurgis V buvo aistringas pašto ženklų kolekcionierius. Filatelistai turi savo sąjungas, krautuves, net biržas; jie leidžia laikraščius ir periodiškus katalogus.

Po filatelistų eina numizmatai ir bibliofilai. Monetų kolekcionavimas labai paplitęs visame pasauly. Numizmatai renka senas ir kursuojančias įvairių kraštų monetas. Už kai kurias retas monetas mokami labai dideli pinigai. Vakarų Europoj ir Amerikoj yra daug numizmatikos prekybos namų, kurie laikas nuo laiko surengia aukcionus ir išleidžia monetų katalogus. Po I-jo pasaulinio karo, kuomet ryšium su revoliucijomis ir ekonominėmis krizėmis pasirodė apyvartoje daugybė įvairių rūšių popierinių pinigų, prasi-dėjo popierinių banknotų kolekcionavimas.

vos vietų [2]. Iš surinktų dirbinių suformuota didelė kolekcija, saugoma Lietuvos nacionaliniame muziejuje (toliau – LNM) [24, 236].

⁴ J. Kirlys siekė surinkti visą Lietuvoje ir užsienyje bet kada išleistą ir leidžiamą lietuvišką periodinę spaudą. Didžioji jo kolekcijos dalis 1940 m. buvo padovanota LNB. Apie J. Kirlių ir jo kolekciją žr. plačiau: BALTRONAITĖ, Jurgita. XX amžiaus Lietuvos bibliofilai: J. Kirlys, V. Burkevičius, P. Jakštas. *Knygotyra*, 1998, t. 34, p. 74–123.

⁵ J. Kirlys rengė savo surinktos periodinės spaudos dideles parodas 1928–1929 ir 1932 m., mažesnes – 1933–1934 m.

Ir mūsų mažoj Lietuvoj savo laiku veikė filatelistų⁶ ir bibliofilų (XXVII knygos mėgėjų)⁷ draugijos; pirmoji kurį laiką leido net savo organą⁸. Filatelistų draugijos pirmininku buvo advokatas Julijonas Zabielskis. Bibliofilų draugija yra išleidusi du vertingus metraščius (1933 ir 1937 metais)⁹.

Pačių brangiausių dalykų – senųjų meistrų paveikslų, miniatiūrų, senų manuskriptų – rinkimas prieinamas šiandien vien dideliems turtuoliams: tuos dalykus ypatin-gai kolekcionuoja Amerikos milijonieriai ir kitų kraštų turtuoliai ir magnatai.

Kolekcionavimas pagal savo kryptį pasireiškia dvejopai: platyn arba gilyn. Kitaip kalbant, kolekcionavimas gali būti horizontalinis arba vertikalinis. Pirmasis apima plačią sritį, nesiekdamas pilnumos (pavyzdžiui, rinkimas įvairių pasaulio valstybių monetų), antrasis apima kurią nors siauresnę sritį, bet siekia surinkti kuo pilnesnę tos siauros srities daiktų rinkinį (pav., kurio nors vieno krašto ar vienos epochos monetų).

Iš kolekcionierių minta daug žmonių – bukinistų, antikvarų, meno salonų laikytojų ir t. t. Kuo kraštas kultūringesnis, tuo daugiau jame kolekcionierių, o podraug ir įstaigų, juos aptarnaujančių. Pavyzdžiui, Hagoje beveik kiekvienoje miesto centro gatvėje pamatysi senienų bei meno dalykų

⁶ Lietuvos filatelistų draugija veikė Kaune 1924–1931 m.

⁷ XXVII knygos mėgėjų draugija veikė Kaune 1931–1940 m.

⁸ Lietuvos filatelistų draugijos žurnalas *Lietuvos filatelistas* leistas 1924 m. (išėjo 3 numeriai).

⁹ *XXVII knygos mėgėjų metraštis* (2 t., 1933–1937).

krautuves. Tuo tarpu Rytuose seniųjų krautuvių visai netenka užtikti.

Pareikalavimas, kaip žinoma, iššaukia pasiūlymą. Kadangi meno ir seniųjų objektai yra riboti skaičiumi ir jie tuo retesni, kuo senesni, tai atsiranda falsifikatorių, kurie padirbinėja senus dalykus. Prancūzijoje, berods, šio šimtmečio pradžioje pagarsėjo Glzelio kaimas, kurio laukuose buvo rasti seni keramikos išdirbiniai su savotiška ornamentika. Jais susidomėjo mokslininkai, menininkai ir kolekcionieriai, kurie mokėjo už iškastus daiktus didelius pinigus. Vėliau paaiškėjo, kad tai buvo sumanių apgaulinėtųjų darbas, kurie sugebėjo pažinti kolekcionierių silpnębę ir išnaudojo juos.

Italas Dosea, puikus medžio drožimo meistras, po I-jo pasaulinio karo meistriškai padirbinėjo vidurinių amžių medines šventųjų statulėles ir pardavinėjo jas lengvatikiams rinkėjams, ypač amerikiečiams, už tikras, imdamas didelius pinigus, kol žinovai nenustatė padirbinimą. Apie tai savo laiku buvo plačiai rašoma užsienio specialioje spaudoje. Prancūzų rašytojas A[lfonzas] Dodė aprašo savo žinomame romane *Nemirtingasis*, kaip vienas autografų ir manuskriptų rinkėjas įgijo iš apgaviko daugybę suklastotų autografų ir tariamai įžymių žmonių laiškų bei kitų dokumentų ir vėliau, suklastojimui paaiškėjus, iš sielvarto nusizudė.

Iš privatinėse asmenų kolekcijose sudarė daug muziejų. Pavyzdžiui, Maskvos turtuolis [Pavelas] Tretjakovas ilgus metus rinko rusų dailininkų paveikslus. Vėliau iš jo rinkinių, perėjusių Maskvos miesto nuosavybėn, susidarė garsi galerija¹⁰. Pasaulinio

¹⁰ Tretjakovo galerija (rus. *Третьяковская галерея*) Maskvoje. Įsteigta 1856 m.

masto Drezeno galerijos branduolį sudarė saksų karaliaus Augusto Stiprijo¹¹ privatus paveikslų rinkinys. Augustas Stiprusis (1670–1735¹²) buvo aistringas paveikslų rinkėjas ir pirkdamas paveikslus kone neprivedė savo valstybę prie finansinio bankroto. Leningrado Ermitažo¹³ pradžią sudarė carienės Kotrynos II rinkiniai.

Ir mūsų Lietuvoje turime panašių pavyzdžių. Vilniaus Archeologijos Muziejaus, įsteigto XIX amžiaus vidury, pagrindą sudarė jo įsteigėjo Konstantino Tiškevičiaus rinkiniai¹⁴, tik, deja, po 1863 m. sukilimo tas muziejus caro valdininkų buvo išardytas ir išgabentas Maskvon¹⁵. Kauno miesto muziejus pradžia sudarė Tado Daugirdo rinkiniai¹⁶. Ir dabartiniame Čiurlionio var-

¹¹ Augustas II, *Stiprijoju* pramintas dėl didelės fizinės jėgos, buvo Saksonijos kurfiurstas, Lenkijos karalius ir Lietuvos didysis kunigaikštis.

¹² Augustas II mirė 1733 m.

¹³ Dabar – Ermitažas (rus. *Государственный Эрмитаж*) Sankt Peterburge. Įsteigtas XVIII a.

¹⁴ Kalbama apie Vilniaus seniųjų muziejų, veikusį 1855–1865 m. prie Vilniaus archeologijos komisijos. Muziejaus steigėjas buvo Eustachijus Tiškevičius, dovanojęs 3000 tomų mokslinės literatūros kolekciją ir kitų eksponatų [39, 6]. Vilniaus Stepono Batoro universiteto Archeologijos muziejus veiklą pradėjo 1933 m. ir jo pirmieji eksponatai buvo Vilniaus seniųjų muziejaus likučiai [15, 40].

¹⁵ Po 1863 m. sukilimo kilus reakcijai, caro valdžia įsikišo į muziejaus veiklą ir dalį su Lietuvos Didžiąja Kunigaikštyste susijusių konfiskuotų eksponatų 1863–1869 m. išgabeno į Rusijos muziejus [26].

¹⁶ Kauno miesto muziejus įsteigtas 1896 m. ir jo fondų pradžią sudarė Konstantino Gukovskio ir E. Golyškino rinkiniai [22, 82]. T. Daugirdas perdavė muziejui savo rinkinius, kai jame dirbo 1907–1919 m.

do Muziejuje¹⁷ randame paskirų asmenų surinktų kolekcijų, pavyzdžiui: daktaro Kazio Griniaus prijuosčių rinkinį¹⁸, Adomo Varno lietuviškų kryžių nuotraukų kolekciją, daktaro Aleksandro Račkus monetų rinkinį. Felikso Bugailišio rinkiniai sudarė Šiaulių etnografinio *Aušros* muziejaus¹⁹ pagrindą.

Taigi, kolekcionieriai dažnai dirba naudingą kultūros darbą ir yra artimiausieji muziejų bendradarbiai.

Žemiau aš noriu trumpai prisiminti tuos Lietuvos kolekcionierius, kuriuos man teko pažinti ir su kuriais prisiejo santykiauti.

Dr. Aleksandras Račkus²⁰. Dr. Račkus, gyvendamas ilgus metus Šiaurės Amerikoje, surinko dideles monetų ir įvairių Amerikos lietuvių organizacijų ženklų kolekcijas,

¹⁷ Dabar – NČDM (nuo 1997 m.). Įsteigtas 1921 m. 1925 m. atidaryta laikinoji M. K. Čiurlionio galerija. 1936 m. galerija pertvarkyta į Vytauto Didžiojo kultūros muziejų. 1944 m. muziejus pavadintas M. K. Čiurlionio vardu.

¹⁸ K. Grinius su žmona Joana Pavalkyte-Griniuviene nuo XIX a. pab. iki 1927 m. surinko Sūduvos krašto kaišytinių prijuosčių kolekciją, susidedančią iš 298 prijuosčių, 36 juostų ir 2 juostų kilimų. Pirmojo pasaulinio karo metais kolekciją jiems pavyko išsaugoti ir 1927 m. ją perdavė NČDM [27].

¹⁹ Dabar – Šiaulių „Aušros“ muziejus.

²⁰ A. Račkus gimė 1893 m. Čekiškėje (Kauno raj.), mirė 1965 m. Čikagoje; gydytojas, JAV lietuvių kultūros veikėjas, muziejininkas, manoma, didžiausios pasaulyje lietuviškos numizmatikos kolekcijos (1800 vnt.) [13, 25] savininkas. Jo iniciatyva 1917 m. Čikagoje buvo įkurta Lietuvių numizmatikos ir istorijos draugija (toliau – LNID), o prie jos muziejus. Nuo 1935 m. A. Račkus gyveno Lietuvoje, 1940 m. vėl išvyko į JAV.

kurias pargabeno Lietuvon ir pardavė Vytauto Didžiojo Kultūros Muziejui²¹. Kurį laiką dr. Račkus buvo Kultūros Muziejaus Istorinio skyriaus vedėju, vėliau iš tos vietos pasitraukė²².

Dr. Račkus priklausė prie Kauno Rotary klubo; kadangi aš taipogi buvau to klubo nariu, tai aš dažnai su juo susitikdavau ir bendraudavau. Pardavęs savo kolekcijas, dr. Račkus nenustojo betgi būti kolekcionierium, dar kartą įrodęs prancūzų priežodžio *qui a bu boira* (kas gerė, tas gers) tikrumą. Kaune jis iš naujo pradėjo rinkti įvairias Lietuvą liečiančias retenybes bei senienas. Tuo tikslu jis dažnai važinėjo po visą kraštą, neaplenkdamas klebonijų, lankė Lenkiją ir Vilnių, pastarajam dar esant po lenkais. Dr. Račkus turėjo surinkęs ir rodė man gana didelį J[ono Kazimiero] Vilčinskio prieš šimtą metų Vilniuje išleistų mažų šventųjų paveikslėlių rinkinį. Kaip aš vėliau sužinojau, tuos paveikslėlius jis buvo gavęs iš kun. J[uozo] Stankevičiaus Vilniuje, apie kurį rašoma žemiau. J. Vilčinskio paveikslėlius dr. Račkus papildė dar ir kitų leidėjų išleistais lietuviškais religiniais paveikslėliais, taip

²¹ 1935 m. Kaune vykstant Pasaulio lietuvių kongresui A. Račkus surengė LNID muziejaus rinkinių ir savo kolekcijos parodą. Vėliau šias kolekcijas įsigijo Lietuvos vyriausybė už simbolinę 100 tūkst. litų sumą [13, 25]. Didžioji dauguma eksponatų, tarp jų ir A. Račkaus knygos numizmatikos tema (apie 1700 vnt.) [31, 35], buvo perduota dabartiniam NČDM.

²² A. Račkus ėjo šias pareigas 1936 11 01–1938 04 01, o pasitraukęs iš jų dėl nesutarimų su muziejaus vadovybe, toliau vertėsi gydytojo praktika [13, 25].

kad pas jį susidarė gana didelis tų paveikslėlių rinkinys. Išvykdamas 1940 metų gale iš Lietuvos, dr. Račkus paliko tą rinkinį Kauno Kultūros Muziejui. Dr. Račkus rinko ir monetų kolekciją. Tą aš žinau iš to, kad kartą jisai skaitė Rotary klube paskaitą apie numizmatiką²³ ir savo paskaitą iliustravo senomis atsineštomis monetomis. Paskutinį kartą man teko matytis su dr. Račkum Kaune 1940 metų vasaros pradžioj. Ryšium su sovietų atėjimu Rotary klubas jau neveikė. Aš sutikau dr. Račkų gatvėj; jisai nešėsi po pažastim glėbį tarybinių plakatų su įvairiomis buvusiujų Lietuvos veikėjų karikatūromis, išleistomis propagandos tikslais. Jis norėjo apsaugoti tą įdomią medžiagą ateičiai. 1941 metų vasarą, išėjęs iš tarybinio kalėjimo, aš sužinojau, kad dr. Račkus išvyko iš Lietuvos ir grįžo atgal Amerikon. Neabejoju, kad Amerikoje jis vėl tęsia savo kolekcionavimą.

Vladas Daumantas (anksčiau Dzimidavičius)²⁴ – kilimo kražietis, prieš pirmąjį pasaulinį karą baigė Dvasinę Seminariją Kaune²⁵ ir vyskupo [Gasparo] Cirtauto leidimu ir paskatinimu išvyko Šveicari-

jon gilinti teologijos ir filosofijos mokslus. Bestudijuodamas Šveicarijoje, Daumantas metė kunigybę. Karo metu jis prisidėjo Šveicarijoje prie Lietuvos politinių reikalų gynimo darbo. Apie vienerius metus jis buvo Lietuvos atstovu Šveicarijoje. Grįžęs po to Lietuvon, Daumantas, dėka daugelio kalbų mokėjimo, tapo prisiekusiuoju vertėju prie Kauno Apygardos Teismo ir tuo vertėsi Kaune virš 20 metų²⁶. Grįždamas iš Šveicarijos, kurioje išgyveno viso devynerius metus, Daumantas parsivežė Lietuvon didelį knygų ir meno dalykų rinkinį, kurį, laikui bėgant, dar žymiai papildino.

Aš pažinau Daumantą nuo seniau kaipo prisiekusįjį vertėją, nes man kaipo advokatui teko turėti su juo reikalų, tačiau glaudžiau santykiauti su juo pradėjau 1938 metais ir vokiečių okupacijos laikais. Susieidavau aš su juo dažniausiai sekmadieniais, kuomet mes darydavome ilgus pasivaikščiojimus Kauno apylinkėse. Todėl Daumantas vadindavo mane *Sonntagsfreund*’u²⁷. Kartais prie mūsų kompanijos prisidėdavo dar kai kas iš mūsų bendrų pažįstamų (dr. V[incas] Tercijonas, Lietuvos Banko tarnautojas, knygų mėgėjas Montvydas, Kauno Kultūros Muziejaus Istorinio skyriaus vedėjas P[ovilas] Karazija, mokytojas J[uozas] Lazauskas ir kt.), su kuriais mes praleidome daug malonių valandų.

Daumantas buvo universalus knygų ir meno dalykų kolekcionierius. Jo butas Donelaičio gatvėje atrodė tartum mažas

²³ Z. Toliušis, prisimindamas „Rotary“ klube skaitytus pranešimus, A. Račkų (ir jo pranešimą numizmatikos tema) įvardijo kaip vieną iš tų *prelegentų, kurių pranešimai visuomet išsiskirdavo iš kitų, ar tai įdomia tema ar aktualiu problema nagrinėjimu ar originaliu medžiagos traktavimu* [11, 227].

²⁴ Vladas Daumantas, iki 1916 m. – Vladislovas Dzimidavičius, gimė 1885 m. Kražiuose, mirė 1977 m. Čikagoje; Lietuvos politikos veikėjas, kolekcininkas. 1944 m. pasitraukė į Vakarus.

²⁵ Dabar – Kauno kunigų seminarija.

²⁶ V. Daumantas ėjo šias pareigas 1924–1941 m.

²⁷ Vok. *Sonntag* – sekmadienis, *Freund* – draugas.

muzejėlis. Daumanto knygų rinkiny, kurį sudarė apie 3000 tomų biblioteka, buvo gausiai reprezentuoti meno, geografijos, kelionių, istorijos, memuarų, lituanistikos ir bibliofilinis skyriai. Iš retų bibliofilinių knygų Daumantas turėjo pora inkunabulų (knygų, išleistų prieš 1500 metų), lietuvišką [Jono] Bretkūno 1591 metų *Postilę* (labai gerame stovyje), [Aleksandro] Guagninio *Sarmatiae Europaeae descriptio* (1581 m.), [Maciejaus] Miechowito *Chronica Polonorum* (1521 m.), [Maciejaus] Strykowski istoriją (seną leidinį)²⁸ ir kt. Daumantas turėjo surinkęs už eilę metų nemaža komplektų senų meno žurnalų vokiečių, rusų, anglų ir prancūzų kalbomis ir daug įvairių retų liuksusinių leidinių. Tarp retenybių Daumantas turėjo gana gausų pornografinių knygų skyrių. Iš kitų retenybių pas Daumantą teko matyti kelias popiežių bules, kurių viena buvo, berods, iš XVII amžiaus Vygrių vienuolyno Suvalkijoje, fundacijos aktus ir kitus XVIII amž. pradžios to vienuolyno dokumentus.

Knygų pamėgimas virto pas Daumantą tikru knygų kultu. Kiekviena jo knyga turėjo būti meniškai įrišta. Knygų įrišimui jis turėjo specialų meistrą, kuris dirbo pagal jo nurodymus. To meistro pavardė – Mališauskas. Mališauską ir man teko pažinti. Knygoms įrišti Daumantas patsai parinkdavo ir pirkdavo specialią įvairių spalvų medžiagą. Kiekvienos knygos įrišimas buvo

kitoks. Mokslinės knygos buvo įrišamos į tamsią medžiagą, lengvesnio turinio knygos buvo rišamos į šviesias medžiagas. Kolenkoringių įrišimų jis nepripažino. Knygos turėjo odines nugarėles su knygos pavadinimu raudoname ir kitos spalvos fone.

Reikia pastebėti, kad bibliofilai skatino knygrišystės meną. Kauno knygų mėgėjai ieškojo vis geresnių knygrišių ir varžėsi tarp savęs dėl įmantresnių įrišimo pavidalų. Kaip žinoma, paklausa gimdo pasiūlymą. Atsirado knygrišių konkurencija, kuri kėlė to amato meninį lygį.

Vienas iš žymesnių Kauno knygrišių buvo tūlas [Vladas] Meškelevičius, dirbęs prieš I pas. karą Peterburge O[tto] Kirchnerio knygyno knygrišykyje. Grįžęs Lietuvon, jis apsigyveno Šančiuose ir greit pagarsėjo kaip puikus specialistas. Meškelevičius pakėlė knygų apipavidalinimo kultūrą Kaune; deja, jo degtinės pamėgimas kliudė jam išvystyti jo įsteigtą knygrišykyklos dirbtuvę.

Neužilgo, prieš II pas. karą, Meškelevičių pralenkė Tadas Lomsargis (1905–1942 m.)²⁹. Lomsargis, kaip valstybės stipendininkas, mokėsi knygrišykyklos Prahėje ir po savo studijų buvo paskirtas vienos Kauno amatų mokyklos vedėju³⁰. Jis įsteigė toje amatų mokykloje knygrišystės skyrių. Lomsargis naudojo įrišimui gerai išdirbtą ožkų odą,

²⁸ Spėjama, kad Z. Toliušis turėjo galvoje Maciejaus Strykowski leidinį *Która przedytym nigdy światła nie widziała Kronika Polska, Litewska, Żmudzka, wszystkiey Rusi Kijowskiej...* (1582).

²⁹ Apie T. Lomsargį žr. plačiau: *Tadas Lomsargis: biografija, kūriniai, dokumentai, laišškai, užrašai*. Parengė Leonas Gudaitis. Vilnius, 1995. 143 p.

³⁰ T. Lomsargis 1-ojoje Kauno valstybinėje amatų mokykloje dirbo jaunesniuolu mokytoju bei Knygrišystės ir kartonažo skyriaus vedėju (žr. ten pat, p. 26).

įvairias kitas medžiagas, jų tarpe suglaustus bei presuotus šiaudus. Lomsargio įrištotos knygos buvo unikaliniai meno kūriniai; kiekviena jo įrišta knyga skyrėsi nuo kitų. Knygų viršelius jis papuošdavo įvairiais meniškais ornamentais. 1939 metais Kaune buvo surengta Lomsargio ir jo vedamos dirbtuvės knygrišytės paroda (1939.21. VI–1939.25.VI)³¹. Deja, Lomsargis trumpą laiką tedirbo. Hitlerininkų Lietuvus okupacija nutraukė jo veiklą ir jo gyvybę. Įskųstas kokių tai niekšų vokiečiams dėl savo simpatijų komunistams, jis liko sušaudytas.

Po II pas. karo knygrišytės amatas ir menas nupuolė Kaune ligi visiško primityvumo. (Apie knygų įrišimą žiūr. V[aclovo] Biržiškos str. *Lietuviškojoje enciklopedijoje* I t. (Apdaras)³².

Bet grįžkime prie Daumanto.

Kadangi Daumantas turėjo daug žinių, aš vis kalbinau jį, kad jis parašytų ką nors iš bibliofilijos ar meno srities, tačiau jis nebuvo linkęs prie plunksnos.

Daumanto bute aš dažnai matydavau jauną, gana gražią panelę, kuri, jo žodžiais, eidavo jo sekretorės pareigas. Man atrodė, kad jų santykiai buvo artimesni negu šefo ir sekretorės. Toji sekretorė, kilusi iš Šančių, sulietuvėjusi rusaitė, vėliau ištekėjo už muziko Vlado Jakubėno, bet ir ištekėjusi dažnai lankydavo Daumantą. Kaip aš vėliau sužinojau, Daumantas išvyko į Vakarus, traukiantis 1944 metais vokiečiams iš Lietuvos, drauge su Jakubėnais.

³¹ Paroda veikė 1939 m. birželio 20–25 dienomis [28].

³² Žr.: BIRŽIŠKA, V. Apdaras. Iš *Lietuviškoji enciklopedija*. T. 1. Kaunas, 1933, p. 808–814.

Dažnas, beveik kasdieninis Daumanto lankytojas buvo dailininkas Jonas Janulis. Janulis nutapė Daumanto portretą su šunim[is] (pastele), taip pat ir Daumanto minėtos sekretorės portretą. Be to, jis restauruodavo jo įvairius paveikslus, kurių pas Daumantą buvo daugybė. Dalis tų paveikslų buvo blogame stovyje.

Daumantas kurį laiką buvo Kauno bibliofilų draugijos narys (XXVII knygos Mylėtojų Draugija), bet greit iš ten pasišalinino, susipykęs dėl piniginių dalykų. Buvo kalbama, kad jis siūlęs parduoti Draugijai dalį savo knygų ar norėjęs gauti paskolą iš Draugijos, kuri atsisakė duoti jam paskolą, ir dėl to susipyko su Draugijos vadovybe³³.

Be knygų, Daumantas turėjo gražaus seno ir naujo porceliano (be kitko sovietiško, iš pilietinio karo laikotarpio), bronzos išdirbinių, raižinių, kilimų ir paveikslų. Iš paveikslų jis turėjo keletą portretų [Jono] Rustemo ir [Dmitrijaus] Levickio darbo,

³³ V. Daumantas XXVII knygos mėgėjų draugijos narys buvo nuo 1931 m. sausio 27 d. Konfliktas tarp jo ir draugijos valdybos narių įvyko, kai V. Daumantas prašė iš draugijos kasos paskolinti jam 1200 litų. Gavęs neigiamą atsakymą, V. Daumantas pareiškė norą jo nebelaikyti draugijos nariu ir atsiimti kitados draugijai parduotas knygas bei grąžinti gautus už jas pinigus. Draugijos valdyba, apsvarsčiusi šį incidentą, nutarė V. Daumantą pašalinti iš jos narių (išbraukė 1935 m. vasario 27 d.). Pastarasis dar laišku reikalavo garbės teismo šiam incidentui tinkamai nušviesti ir teisingai išspręsti, tačiau į jo laišką nebuvo atsakyta. Apie tai žr. bylas (101, 123, 125) XXVII knygos mėgėjų draugijos archyve (F59), saugomame Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos (toliau – LMAVB) Rankraščių skyriuje.

porą [Johanno Baptisto Edlerio von] Lam-
pi paveikslų ir tariamai olandų bei prancū-
zų mokyklų paveikslų. Daumantas papildė
savo paveikslų rinkinį 1940–1941 metais,
kuomet įsigijo Vilniuje keletą vertingų da-
lykų. Mat tuo laiku daug kas vyko Vokietijon
kaip repatriantai ir pigiai parduodavo
paveikslus ir bendrai meno objektus.

Daumanto uždarbiai Kaune nebuvo
dideli ir jisai įsigijimui knygų ar meno da-
lykų skolinosi pinigų iš bankų. Tai buvo
kolekcionierius Dievo malone, nes, nors
ir prasiskolinęs bankuose, jisai neiškęsdavo
nepirkęs naujų, jam patinkančių dalykų,
kad papildžius savo kolekcijas. Apie 1939
m. Daumanto reikalai buvo tiek pašliję, kad
jis buvo priverstas parduoti kai ką iš knygų
ir kitų daiktų. Kartą mano paklaustas, kur
ir kaip jis maitinasi, Daumantas atsakė, kad
jis geriaš rytą arbatą, per pietus arbatą ir va-
kare arbatą. Nuo geresnio valgio Dauman-
tas galėjo susilaikyti, bet nuo įgijimo jam
patikusių objektų jis susilaikyti nebegalėjo.

Kaip aš sužinojau, Daumantas, įbridęs į
skolas, skolų likvidavimui senyvame amžiu-
je buvo priverstas vesti. Jisai pats pasakojo
man, kad viena Tarptautinio Banko Kaune
tarnautoja tūla [Antanina] Vaitkevičaitė pa-
dėdavo jam reguliuoti jo skolas. Kuomet jo
skolos pasiekė didelės sumos, toji tarnauto-
ja padėjo jam likviduoti tas skolas, pasko-
lindama jam iš savo santaupų gana stam-
bią pinigų sumą. Kompensuodamas už tai,
Daumantas, jau turėdamas arti 60 metų,
vedė tą panelę, bet su ja visai negyveno. Vo-
kiečių okupacijos metu Daumantienė, be

Daumanto sutikimo, jėga įsikėlė į jo butą
ir čionai užėmė vieną kambarį. Daumantas
neturėjo su ja jokių santykių ir skundėsi
man, kad žmona laukianti jo mirties, kad
užvaldžius jo rinkinius.

Tačiau susikūrus 1940 metais Lietuvoje
tarybinei santvarkai ir ypač vokiečių okupa-
cijos metu, medžiaginiai Daumanto reikalai
pasitaisė, kadangi pinigų vertė nusmuko, o
daiktų pakilo. Pardavęs vieną kitą daiktą,
Daumantas galėjo jau mokėti savo skolas.
Jis galvojo tuomet atsiskaityti ir su savo
žmona, bet turbūt nespėjo to padaryti.

1944 metų vasarą, traukiantis vokie-
čiams, Daumantas, kaip jau minėta, aplei-
do Kauną ir išvyko į Vokietiją. Aš tuo laiku,
slapstydamasis nuo vokiečių gestapininkų,
Kaune negyvenau ir su Daumantu prieš jo
išvykimą nesimačiau. Tik vėliau iš jo žmo-
nos, pasilikusios Kaune, ir iš kitų sužinojau,
kad Daumantas vertingiausias savo paveiks-
lus pasiėmė su savim, porcelianą ir kilimus
paliko saugoti Kultūros muziejui, o knygas
paliko savo bute *ant Dievo valios*. Dalis tų
knygų buvo išgrobta pirmomis po Kauno
užėmimo dienomis, gi kitoms knygoms
buvo uždėtos antspaudos ir į jas reiškę pre-
tenzijas Centralinė Valstybės Biblioteka³⁴,
Kauno Universiteto³⁵ Biblioteka, Čiurlionies
galerija ir kitos įstaigos³⁶. Tačiau Dau-

³⁴ Dabar – LNB.

³⁵ Dabar – Vytauto Didžiojo universitetas
(toliau – VDU).

³⁶ V. Daumanto asmeninės bibliotekos spaudi-
niai yra išblaškyti keliose šalies bibliotekose ir
muziejuose. Apie V. Daumanto asmeninę bi-
blioteką ir jos likimą žr.: LIETUVNINKAITĖ,

mantienė apsigynė nuo tų pretenzijų, įrodžiusi, kad knygos pirkto jos pinigais.

Daumantas buvo superioriteto komplekso žmogus. Jis žiūrėjo į kitus iš aukšto. Toks jo nusiteikimas buvo dalinai suprantamas ir pateisinamas. Žmonės, su kuriais jis susidurdavo, daugumoje buvo menkesnės už jį kultūros, mažesnio išsilavinimo, kuklesnio intelektualinio bagažo. Mūsų pažinties pradžioje Daumantas ir į mane žiūrėjo iš viršaus. Ilgainiui mūsų santykiai susinormavo lygiavertiškumo ir abipusės pagarbos pagrindu.

Daumantas, kaip minėjau, gerai nusiimanė mene ir turėjo gerą skonį. Bendrai, tai buvo plataus ir gilaus išsilavinimo žmogus. Jis dažnai nupirkdavo kokią pajuodavusį, apdulėjusį paveikslą, paskui duodavo jį restauruoti (dažniausiai dailininkui Januliui) ir po restauracijos gaudavo gerą paveikslą. Taip restauravus kartą už skatikus jo įgytą seną drobę su vos matomais kontūrais, gavosi labai gražus, be abejo, seno ir gero meistro darbo paveikslas, vaizduojąs Šv. Jeronimą, Daumanto spėjimu, [Džiuzepės de] Ribera teptuko. Dabar tas paveikslas yra Čiurlionio galerijoje Kaune³⁷.

Vokiečių okupacijos metu Daumantas rinko knygas, brošiūras, plakatus ir kari-

Nijolė. Nežinomi Vlado Daumanto asmeninės bibliotekos likimo dokumentai. *Knygotyra*, 2005, t. 45, p. 230–239; MULEVIČIŪTĖ, Jolita. *Modernizmo link: dailės gyvenimas Lietuvos respublikoje 1918–1940*. Kaunas, 2001, p. 41–45. Vis dėlto didžioji V. Daumanto bibliotekos dalis yra išlikusi pas gimines Kaune (A. Braziūnienės informacija).

³⁷ Neturint tikslesnių žinių, šio teiginio negalima nei patvirtinti, nei paneigti.

katūras, nukreiptas prieš žydus, (specifiinę judaiką), daugiausiai vokiečių kalba. Jis numatė sudaryti šios rūšies rinkinį, kuris ateity galės turėti didelės vertės, nes toks rinkinys, jo žodžiais, būsiąs retenybė.

Vėliau toji judaika pateko Čiurlionio galerijon, o iš ten pas P. Karaziją. Po Karazijos mirties [Uršulė] Karazijienė, bijodama pakaltinimo, kad ji laiko antižydiškas knygas, sudegino jas.

Šiaip Daumantas gyveno užsidaręs, visuomeniškoje veikloje visiškai nedalyvavo ir interesavosi vien savo rinkiniais ir jų papildymais. Su lietuviais dailininkais Daumantas nesantykiavo ir ne aukštai vertino jų darbus, nors pastaruoju metu jo pažiūros šiuo atveju ėmė keistis ir jis pradėjo pripažinti tokius dailininkus, kaip Žmuidzinavičius, [Petras] Rimša, J[onas] Mackevičius ir kt. Bendraudamas su Daumantu, aš pasiėmiau iš jo daug žinių iš meno srities. II pas. kurui pasibaigus ir grįžus 1955 m. iš Sibiro, kai atsinaujino susisiekimas su Vakarais, aš mėginau sužinoti apie Daumantą, bet jokių žinių man nepavyko gauti. Reikia manyti, kad Daumantas apsigyveno Šveicarijoje, kur turėjo pažįstamų, ir turbūt ten mirė.

Aš dažnai prisimindavau Daumantą ir pasigesdavau bendravimo su juo. Tokių žmonių kaip Daumantas ir anais laikais buvo Lietuvoje nedaug, gi dabar jų visai neliko.

Visgi man pavyko surasti Daumantą³⁸. Kai, Stalinui mirus, užsimezgė pašto ryšiai su užsieniais ir aš pradėjau susirašinėti su

³⁸ Šis Z. Toliušio papildymas prirašytas septintajame dešimtmetyje.

Amerikoj gyvenančiais savo giminaičiais ir bičiuliais, aš parašiau dr. V. Tercijonui laišką, klausdamas apie Daumanto likimą. Tercijonas iš karto atsakė nieko apie Daumantą nežinąs, bet 1963 metais parašė, kad Daumantas gyvenęs Niujorke, turįs 77 metus, gaunąs pensiją ir, be to, sargaująs ir *jeigu ne jo aistringas pamėgimas knygy, stačiai savotiška liga, ir jei toms knygomis neišleistų visų pinigų ir dar prisiskolintų, tai galėtų gyventi gana gražiai. Jis ta liga ir seniau sirgo ir jo pasivaikščiojimus draugas Zigmas gerai tad žino.* (Dr. V. Tercijono laiškas, 1963 m. 3.XII)³⁹. Vėliau Daumantas persikėlė Čikagon.

Povilas Karazija⁴⁰ – kupiškėnas, iš profesijos mokytojas, ilgai gyvenęs Vilniuje po lenkais, paskui iš ten prieš antrąjį pasaulinį karą ištremtas⁴¹, pastaruoju metu po dr. Račkaus buvo Kauno Kultūros Muziejaus Istorinio skyriaus vedėjas. Gyvendamas po I pasaulinio karo Vilniuje, surinko tenai daug knygų iš lituanistikos, turėjo apyplintį J. Vilčinskio *Vilniaus Albumo* ir *Vilniaus Archeologijos Muziejaus* litografijų bei raižinių rinkinį. Karazija – didelis J. Vilčinskio gerbėjas. Bendras mūsų domėjimasis J. Vilčinskiu ir jo išleistais darbais kaip tik suvedė mane į artimesnę pažintį su Karazija ir suartino mus. Kiek kartų mudu sueidavom, mums niekuomet netrūkdavo kalbos

³⁹ Z. Toliušio rankraštiniam palikime, saugomame VUB, LNB ir Lietuvos centriniam valstybės archyve, minėto laiško nėra.

⁴⁰ P. Karazija gimė 1887 m. Mazgeliškyje (Kupiškio vlsč.), mirė 1955 m. Kaune; pedagogas, kultūros ir visuomenės veikėjas, numizmatas.

⁴¹ 1936 m. P. Karazija lenkų valdžios buvo ištremtas į Varšuvą, o 1937 m. – į Lietuvą.

apie Vilčinskį ir jo leidinius. Karazija suteikė man kai kurios medžiagos, rašant man monografiją apie J. Vilčinskį ir jo išleistą *Vilniaus Albumą*. Su juo man teko keistis kai kuriais raižiniais. Iš lituanistinių raritetų man teko matyti pas Karaziją du lietuviškus spaudinius, nepažymėtus Biržiškos *Lietuvių bibliografijoje*, būtent: 1) Oskar Kolberg. *W. Pannie Teodorze Bujwen (Zmudzince)... Ten zbior piesni litewskich w dowód wysokiego szacunku poświęca Oskar Kolberg*⁴². (Atspausa iš žurnalo *Dzwon Literacki*, 1853). Rinkinyje iš 15 puslapių išspausdinta 10 lietuviškų dainų su lenkiškais vertimais ir gaidomis. 2) *Litanija pri szwencziauses Maryjos Pannos garbinamosios Montližeoni uz duszias aplejstasias czyszczuij esanczias*. Cena 3 kapejkos. Spaustuwieje Pakutos darbų. 1899. Montližeonie (Litanija in 16° 8 +. 6 pusl.).

Kai 1959 metais Knygų Rūmai Vilniuje pradėjo ruošti naują Lietuviškos Bibliografijos leidinį, aš pranešiau tų rūmų direktoriui [Antanui] Ulpiui apie aukščiau minėtus ir kitus retus lietuviškus leidinius, neįtrauktus į V. Biržiškos bibliografiją. Be to, Karazija turėjo labai retą S. Stanevičiaus knygelę *Apey darima walge ysz kiarpiu islandu pagal datiryma Teodora Brandenburga* (1823).

Tačiau tikras P. Karazijos pašaukimas buvo lietuviška numizmatika. Šioje srityje jisai buvo vienas iš didžiausių Lietuvoje žinovų. Be kitko, Karazija aprašė rastą

⁴² Šis smulkus spaudinys bibliografų neužregistruotas, todėl aprašas nepatikslintas. Spėjama, jo originalas yra: KOLBERG, O. O pieśniach litewskich. *Dzwon literacki*, 1846, t. 3, p. 93–107.

Vilniuje senovės Lietuvos sidabro pinigų lobį⁴³ ir turėjo to lobbio dalį⁴⁴. Kitą to lobbio dalį buvo įgijęs Vilniaus veikėjas Konstantinas Stašys, turėjęs turbūt didžiausią ir turtingiausią Lietuvoje monetų kolekciją. Stašys, kaip žinoma, 1941 metais išvežtas Tarybų Sąjungon⁴⁵. Kur dingio jo monetų kolekcija, man neteko girdėti, turbūt ji liko išgrobstyta⁴⁶. Reikia dar paminėti, kad Karazija turėjo kai kurių Lietuvos masonų ritualinių daiktų kolekciją. Kaip žinoma, daug masonerijos daiktų turėjo Vrublevskio Biblioteka Vilniuje⁴⁷, tačiau, berods, visi tie daiktai dingio iš ten ryšium su 1940–1941 metų įvykiais.

⁴³ Žr.: KARAZIJA, Povilas. *1930 m. Vilniaus lobbis*: lobbio aprašymas, iliustruotas 39 lentelėmis. Vilnius, 1932. 39 p., 39 iliustr. lap.

⁴⁴ 1977 m. P. Karazijos našlė Uršulė Karazijienė ši lobį, t. y. 185,5 Lietuvos ilgųjų, 5 Didžiojo Naugardo rublius ir 4 Kijevo grivinas, padovanėjo Vilniaus universiteto Mokslo muziejui [17, 33].

⁴⁵ Žymus Vilniaus krašto politikos ir visuomenės veikėjas, Vilniaus burmistras, K. Stašys (1880–1942) 1941 m. birželio 17 d. su šeima buvo išvežtas į Altajaus kraštą, ten nuo šeimos atskirtas, nuteistas aštuoneriems metams priverčiamųjų darbų ir išvežtas į lagerį Vorkutoje, kur netrukus mirė.

⁴⁶ Dar 1930 m. K. Stašys kreipėsi laišku į A. Račkų su pasiūlymu šiam pirkti jo kolekciją, tačiau pastarasis, spėjama, jos nepirko [18, 360]. Dalis K. Stašio kolekcijos, kaip jis pats pažymėjo rašte, adresuotame KPAI, 1936 m. rugsėjo 27 d. buvo areštuota lenkų valdžios (apie 150 numizmatinių objektų, turinčių didelės artistinės bei kultūrinės vertės), kita dalis (4 paketai) saugota Lietuvių mokslo draugijos [7], o dabar jos likučiai yra LNM [18, 360].

⁴⁷ Dabar – LMAVB.

Su Karazija aš taip pat kaip ir su Daumantu, bet jau tarybiniais laikais, darydavau ilgus pasivaikščiojimus po Kauno apylinkes, dažniausiai šventadieniais. Karazija nėra buvęs V. Europoje, bet, gyvendamas Vilniuje, ne kartą lankėsi Varšuvoje. Intelektualiniu atveju jis buvo žymiai mažesnio kalibro negu Daumantas, bet gana apsiskaitęs ir turtingas, ypač žiniomis iš lituanistikos srities. Grįžęs 1955 metais iš Sibiro, aš atnaujinau bendravimą su Karazija, bet ne ilgam, nes jis susirgo vėžio liga ir 1956⁴⁸ metais mirė.

Balys Stadzevičius⁴⁹ – vilnietis, drauge su 33 lietuviais ir gudais 1922 metais lenkų ištremtas iš Vilniaus⁵⁰. Po to 20 metų gyveno Kaune. Kurį laiką buvo Teismo Antstoliu. 1941 metais, vokiečių okupacijos metu, man užtarus Teisingumo Generaliniam Tarėjui M[ėcislovui] Mackevičiui, paskirtas Vilniaus notaru. Didelis Lietuvos mylėtojas, romantikas ir jos senienu rinkėjas. Rinko ražinius, archeologinius radinius, retas knygas iš lituanistikos, Lietuvos vaizdų atvirutes. Begyvendamas Kaune, Sta-

⁴⁸ P. Karazija mirė 1955 m.

⁴⁹ B. Stadzevičius buvo lietuviškų laikraščių administratorius ir spaustuvinkas. Z. Toliušio teigimu, jis su Ona Vitkauskyte Kaune buvo didžiausi atvirukų leidėjai Lietuvoje; B. Stadzevičius išleido jų apie 200 [10, 156].

⁵⁰ B. Stadzevičius 1922 m. sausio 20 d. naktį ar ryte buvo suimtas ir uždarytas Lukiškių kalėjime, vasario 5 d. apkaltintas sunkiai nusikaltęs lenkų valstybei, kitą dieną kartu su kitais suimtaisiais (20 lietuvių ir 13 gudų) ištremtas į Kauną. Apie tai žr.: BIRŽIŠKA, Mykolas. *Vilniaus Golgota*: okupuotosios Lietuvos lietuvių darbo ir kančių 1919–1928 metų dienoraštis. Kaunas, 1930, p. 155–160.

dzevičius dėl sunkios medžiaginės padėties dalį savo rinkinių išpardavė. Kai ką ir man teko iš Stadzevičiaus nupirkti. Paskyrus jį Vilniun, aš, berods, 1942 metų pradžioj aplankiau jį tenai. Stadzevičius Vilniuje atgijo, užmezgė ryšius su savo senais Vilniaus pažįstamais – rinkėjais-kolekcionieriais ir, kadangi jo materialinė padėtis pagerėjo, jis vėl pradėjo rinkti. Stadzevičius daugiausiai rinko Vilniaus raizinius ir įvairių paveikslų iš Lietuvos istorijos reprodukcijas.

Stadzevičius buvo ne vien rinkėjas, bet ir leidėjas. Dar prieš pirmąjį pasaulinį karą jis 1909 metais išleido Vilniuje aštuonias reprodukcijas iš J. Vilčinskio *Vilniaus Albumo*, padėjęs po tomis reprodukcijomis greta lenkiškų ir lietuviškų parašus. Tuo pat metu jis išleido didelį kiekį atviručių su Vilniaus vaizdais, Lietuvos veikėjų portretais (dr. J[ono] Basanavičiaus, V[inco] Kudirkos ir kt.) ir žinomų istorinių paveikslų reprodukcijomis. Po atvirutėmis taip pat buvo padėti lietuviški parašai, kas anuo metu buvo didelė naujovė. Gyvendamas Kaune, B. Stadzevičius 1930 metais išleido gražų albumą, pavadintą *Lietuvos praeities vaizdai*, susidedantį iš 25 reprodukcijų populiarių paveikslų iš Lietuvos istorijos ir Lietuvos veikėjų portretų. Be to, Pieno Lašo Draugija 1936 metais išleido Kaune pagal Stadzevičiaus rinkinį Lietuvos kunigaikščių ir vadų albumėlį, susidedantį iš 28 atviručių formato atvaizdų. Taigi, Stadzevičius turi nemažą nuopelną mūsų kultūrai. Šiuo atveju jį galima gretinti su J. Vilčinskiu.

1944 metais, išvijus vokiečius iš Lietuvos, Stadzevičius neteko notaro vietos

Vilniuje ir pradėjo tarnauti vienoje suvaltybintoje spaustuveje kaipo techniškas vadovas, gi vėliau dailininkų krautuvej *Dailė*. Lankant man Stadzevičių, jis, nežiūrint savo senyvo amžiaus (virš 70 metų), su užsidegimu rodė savo naujus išsigijimus ir su širdgėla pasakojo apie įvairių senienų Vilniuje karo metu sunaikinimą ir daugybės retenybų išvežimą iš Vilniaus lenkų repatriantų. 1947 metų pavasarį Stadzevičius mirė Vilniuje. Tatai aš sužinojau, išėjęs 1947 metų gale iš Vilniaus kalėjimo. Tai buvo taurus Lietuvos romantikas ir karštas kovotojas už lietuvių teises Vilniuje. Stadzevičius savo veikla Lietuvos kultūrai yra nusipelnęs bent išsamios monografijos.

Kun. Juozas Stankevičius⁵¹ – vilnietis. Apie kun. J. Stankevičių kaipo apie kolekcionierių man pasakojo dr. A. Račkus. Po to aš 1939–1940 m., buvdamas Vilniuje, susipažinau su juo ir vėliau gana dažnai jį lankydavau. Kun. J. Stankevičius gyveno Antakalnyje, netoli Šv. Petro bažnyčios⁵² ir užėmė didoką butą su reginiu į Nerį. Prieš I pasaulinį karą kun. J. Stankevičius buvo Suvalkų gimnazijos kapelionas. Tos gimnazijos auklėtiniai (prof. Kanauka, generolas St[asys] Zaskevičius, teisėjas, vėliau advokatas, Zienius ir kt.) pasakojo man apie kun. Stankevičių kaipo apie labai padorų, aukš-

⁵¹ J. Stankevičius gimė 1866 m. Sparvinių kaime (Griškabūdžio vlsč.), mirė 1958 m. Vilniuje; kunigas, visuomenės veikėjas, lietuvių draugijos „Vienybė“ steigėjas, Lietuvių mokslo draugijos narys (nuo 1908 m.).

⁵² Vilniaus Šv. apaštalu Petro ir Povilo bažnyčia.

tos inteligencijos žmogų. Laikotarpyje tarp abiejų pasaulinių karų kun. Stankevičius dirbo pedagoginį darbą Vilniaus lietuvių mokyklose ir į pabaigą, pasitraukęs dėl senatvės nuo to darbo, gaudavo iš Lietuvos vyriausybės pensiją. Kadangi jo pensijos reikalas nebuvo savo laiku formaliai sutvarkytas, tai vokiečių okupacijos metu jis negaudavo net tos mažos pensijos, kurią gaudavo kiti pensininkai. Jis gyveno, atrodo, iš pardavinėjimo savo rinkinių. Man teko pasiūsti jam iš Kauno keletą maisto siuntinėlių ir paraginti padaryti tapat kai kuriuos iš jo buvusių mokinių.

Kun. Stankevičius turėjo didelį rinkinį retų ir brangių knygų, daugiausiai iš lituanistikos ir meno sričių. Man teko matyti pas jį senų knygų, išleistų Kėdainių spaustuvės, knygų su Širvydo gyvenimo aprašymu, kun. [Justino Bonaventūros] Pranaičio veikalą lotynų kalba apie žydų Talmudą⁵³ ir kitų retenybių. Vieną retą leidinį kun. Stankevičius padovanojo man, tai būtent 1906 metais *Vilniaus Žinių* spaustuvės darbininkų įteiktą inž. Petru Vileišiui spausdintą pasveikinimą su Lietuvos pilių ir kitų istorinių vietų vaizdais pagal [Napoleono] Ordos litografijas ir su K. Stikliaus eilėmis to leidinio gale. Tasai leidinys bene bus unikumas, bent prof. V. Biržiška apie jį nebuvo žinojęs ir jo nepaminėjo savo bibliografijoje. Kun. Stankevičius sakė man radęs tą leidinį

⁵³ Spėjama, kad Z. Toliušis turėjo galvoje šį Justino Bonaventūros Pranaičio leidinį: *Christianus in Talmude Iudaeorum sive Rabbinae doctrinae de Christianis secreta* (1892).

pas Vilniaus antikvarą Icikovičių⁵⁴, Literatų gatvelėj. To leidinio užvardijimas šis: *Linksmų Velykų mūsų Viešpačiui Linkime Balandžio 2 d. 1906 m.*⁵⁵

Be knygų, kun. Stankevičius rinko šventųjų paveikslėlius, ikonas, archeologinius radinius. Dalį šventųjų paveikslėlių, išleistų J. Vilčinskio ir kitų, jis buvo dovanojęs, kaip jau minėta, dr. A. Račkui, tačiau dar keletas šimtų paveikslėlių liko pas jį.

Kun. Stankevičius turėjo nemaža senų paveikslų, jų tarpe seną puikią Rafaelio *Madona Alba* kopiją ir keletą senų meistrų paveikslų. Viena didelė drobė, kurią kun. Stankevičius laikė suvyniotą už spintos, ištrupėjusi ir blogai išsilaikiusi, vaizdavo puotą mieste ir kun. Stankevičius tvirtino, kad tai esąs P[ao]lo Veronezės darbas⁵⁶. Tas paveikslas būk priklausęs rusų didikui ku-

⁵⁴ Apie bukinistą Icikovičių taip pat žr.: TOLIUSIS, Zigmąs. Vilniaus knygynai ir bukinistai (1939–1940 m.) [mašiništas]. Iš *Pastangų ir vargų kronika*: atsiminimai ir studijos. T. 4: Menas, kolekcionavimas, bibliofilija. Kaunas, 1945 m. galas. VUB RS, F87–20, lap. 89–90.

⁵⁵ Šis leidinys bibliografų neužregistruotas. Išsamesnį jo bibliografinį aprašą Z. Toliušis yra nurodęs kitoje savo studijoje: *Yra išlikęs įdomus unikalinis 1906 m. albumas, padovanotas P. Vileišiui Velykų proga jo spaustuvės darbininkų. To albumo titulinis lapas skamba taip: „Linksmų Velykų mūsų Viešpačiui „Vilniaus Žinių“ spaustuvės savininkui gerbiamajam Petru Vileišiui linkime balandžio 2 d. 1906 m. šie spaustuvės darbininkai (trys pavardės) ir pagelbiniai prie mašinų“. Tame albume yra 24 vaizdai, jų tarpe 22 reprodukcijos iš Ordos Albumo [10, 154]. Leidinio likimas nežinomas.*

⁵⁶ Be kitų daiktų, šį ir minėtąjį Rafaelio paveikslus bei K. Širvydo du leidinius J. Stankevičius buvo nurodęs turįs ir KPAĮ adresuotame rašte [6].

nigaikščiui Tatiščevui (apie tai yra užsiminta vienoj monografijoj apie Veronezę, kurią man rodė kun. Stankevičius), iš kurio po 1917 metų revoliucijos pakliuvęs Vilniun ir patekęs kun. Stankevičiui. Aš raginau kun. Stankevičių duoti tą paveikslą restauruoti ir parodyti jį žinovams. 1945 metų vasarą, išėjęs man iš kalėjimo, aš aplankiau vėl kun. Stankevičių. Aš radau jį mažai pasikeitusį, tik susenusį ir blogai girdintį, tačiau nenustojusį interesuotis senienomis ir retenybėmis. Kun. Stankevičius mirė Vilniuje 1958 metais, sulaukęs, berods, 90 su viršum amžiaus. Jo biblioteka pateko Literatūros ir Kalbos institutan⁵⁷.

Rapolas Gaidanis – savamokslis, ilgus metus prieš 1914 m. karą gyvenęs Maskvoje, praturtėjęs tenai, berods, laikydamas valgyklas. Grįžęs po I pasaulinio karo Lietuvon, pargabeno su savim daug paveikslų, porceliano, bronzos, skulptūros, baldų. Gaidanis laikė Lietuvoje bufetus Klaipėdos, o vėliau Kauno geležinkelio stotyse⁵⁸. Visi gerai atmename, kaip Kauno ir Klaipėdos stočių salės anuo metu buvo išpuoštos paveikslų ir skulptūros kūrinių.

Aš susipažinau su Gaidaniu tokiu būdu. Jo vienintelis sūnus Vladas neblaiviam stovyje susikivirčio aikštėje prie Kauno gele-

žinkelio stoties su kitu girtu žmogum, kuris jį peršovė; netrukus po to jaunas Gaidanis mirė. Tėvas kreipėsi į mane su prašymu atstovauti jo civilinį ieškinį teisme. Netekus sūnaus, Gaidaniui liko marti ir anūkas, vėliau Meno Mokyklos studentas ir dailininkas.

Gaidanis rinkdavo ir Lietuvoje paveikslus ir kitus meno dalykus, bet žiūrėjo į savo pirkinius ne vien mylėtojo akimis, o daugiau kaip į gerą pinigų investicijos objektą. Kaune, netoli geležinkelio stoties, Gaidanis pastatė dviejų aukštų namus; jo butas buvo lyg antikvaro krautuvė, kurioj galima buvo rasti senų stilingų bronzinių laikrodžių, originalių lazdu, porceliano, baldų, kilimų, paveikslų ir kitų panašių dalykų. Vokiečiams 1944 m. vasarą traukiantis iš Lietuvos, Gaidanis pasišalino su jais į Vakarus. Kaune liko jo žmona ir marti. Jau karui pasibaigus, gavau žinių, kad Gaidanis miręs Briusely, prieglaudoje.

Kun. Kuprys. Apie jį aš miniu kitoje vietoje, rašydamas apie Kretingos vienuolyną⁵⁹.

Zigmas Naujalis⁶⁰. Kompozitoriaus [Juozo] Naujaliao vyresnysis sūnus, po I pas. karo tarnavo nedideliu valdininku Finansų Ministerijoje Kaune, gi atliekamu laiku rinko retesnes knygas, atvirutes ir iliustracinę

⁵⁷ J. Stankevičiaus knygos iš asmeninės bibliotekos saugomos Lietuvos literatūros ir tautosakos institute.

⁵⁸ Išlikusiame 1940 m. gruodžio 30 d. *Kultūros paminklų registracijos lape* R. Gaidanis nurodė Kauno geležinkelio stoties bufete turįs 10 aliejinės tapybos paveikslų, 2 metalines kareivių statulėles, dažyto porceliano vazą ir neveikiantį muzikos grotuvą [3].

⁵⁹ Žr.: TOLIUŠIS, Zigmas. Kretingos vienuolynas [mašinėraštis]. Iš TOLIUŠIS, Zigmas. *Pastangų ir vargų kronika*: atsiminimai, apybraižos ir studijos. T. 1: Dingusių gadynių šešėliai (išnykusių gadynių pėdsakais). Kaunas, 1959. XII.8. VUB RS, F87–16, lap. 95–103.

⁶⁰ Z. Naujalis gimė 1893 m., mirė 1979 m.

medžiagą apie Kauną. Jis kreipė ypatingą dėmesį į knygas ir iliustracijas, liečiančias senąjį Kauną, buvo surinkęs Kauno iliustruotų atviručių rinkinį, senojo Kauno foto-nuotraukas, pirmos vokiečių okupacijos leidinius apie Kauną bei Lietuvą ir pan. Mažas jo uždarbis ir vargingas pasilaikymas nedavė jam galimybės plačiau išvystyti savo kolekcionavimo pomėgius ir vertė jį laikas nuo laiko likviduoti turimus rinkinius. Po II pasaulinio karo (apie 1957 m.) Naujalis išėjo pensijon, bet kolekcionuoti nenustojė. Jis buvo geriausias informatorius, kur ir pas ką galima buvo gauti Kaune ieškomą knygą, medalį, ražinį ir panašiai. Ilgainiui jis pasidarė tarpininku, supirkdamas urmu senas knygas ir parduodamas jas įvairiems bibliofilams, kas ką pareikalavdavo. Dėka savo kolekcionavimo aistrai, Z. Naujalis savo laiku surinko labai gausią ir vertingą archyvinę medžiagą (laiškus, foto-nuotraukas, programas, laikraščių iškarpas ir pan.) apie savo tėvą kompozitorių Naujalį, kurią perleido Mokslų Akademijos Centrinei Bibliotekai⁶¹.

Mykolas Šlepavičius. Šlepavičius prieš II pas. karą turėjo trumpą laiką Kaune, Gedimino gatvėje, senienų krautuve. Buvo kalbama, kad objektus tai krautuvei Šlepavičius paveldėjęs iš savo tėvo. Senis Šlepa-

vičius – Kražių bajoras – dar prieš I pas. karą gyveno Maskvoje ir ten pralobė⁶². Po karo jis grįžo Lietuvon ir parsivežė kai ką iš meno dalykų ir senienų. Jam mirus, tie daiktai perėjo jo sūnui. Tačiau Šlepavičiaus sūnaus antikvariatas neilgai te veikė Kaune. Kaunas tuo metu buvo dar per mažas ir per bėdnas miestas, kad jame galėtų išsilaikyti panašios rūšies prekybos įmonė. Uždaręs krautuve, Šlepavičius pradėjo verstis kitais verslais. Jam sekėsi: jis įgijo Taikos gatvėje⁶³ didelį sklypą, pasistatė namą, įrengė kokią tai dirbtuvę. Vienok Šlepavičius ir praturtėjęs nenustojė rinkti ir supirkinėti meno dalykus ir visokius raritetus.

Mane supažindino su Šlepavičium a. a. Povilas Karazija, kuris palaikė su juo, taip sakant, profesinius kolekcionieriškus santykius. Karazija vadindavo Šlepavičių paniekinančiai *Šliopka* ir buvo ne aukštos nuomonės apie jį, nes Šlepavičius buvo kietas žmogus ir iš jo buvo sunku ką nors įgyti ar iškeisti.

Šlepavičius buvo universalinis kolekcionierius. Jis buvo filatelistas, numizmatas, bibliofilas, ekslibristas, autografo, porceliano, ikonų rinkėjas. Žodžiu, nebuvo tos srities kuria tasai Šliopka nesidomėtų.

V[alerija Čiurlionytė-] Karužienė nupirko iš Šlepavičiaus Kauno Dailės Muziejui apie 80 M. K. Čiurlionio laiškų rinkinį, kurį Grožinės literatūros leidykla 1960 metais iš-

⁶¹ Z. Naujalis tėvo Juozo Naujalis asmens fondas (F125) LMAVB Rankraščių skyriuje atidarytas 1960 m. Dalį J. Naujalis rankraščių Z. Naujalytė-Didenkienė 1968 m. perdavė LNB RKRS (F113).

⁶² M. Šlepavičius gimė 1863 m. Jaušaičių kaime (Varnių vlsč., Telšių apskr.), mirė 1948 m. ten pat; verslininkas, visuomenės veikėjas, labdaros organizatorius.

⁶³ Dabar – Taikos prospektas.

leido⁶⁴. Kokių būdu įgijo Šlepavičius Čiurlionio laiškus? Pasirodo, jis pirko juos baigiantis II pas. karui iš besirengiančio išvykti iš Lietuvos į Vakarus dailininko Igno Šlapelio kartu su visa jo biblioteka. Šlepavičius sakė V. Karužienei turįs Čiurlionio užrašus, aiškinančius jo paveikslų prasmę, bet neradęs tų užrašų, nes buvo juos kur tai paslėpęs.

Šlepavičius gyrėsi turėjęs [Aleksandro] Puškino ir [Adomo] Mickevičiaus laiškų originalus bei autografus. Šlepavičius iš paviršiaus gyveno labai skurdžiai. Matyt, jis bijojo, kad žmonės neįtartų esant jį turtiną ir neapiplėštų. Šlepavičius pasakojo man įgijęs po II pas. karo iš grįžtančių iš fronto tarybinių karių įvairių parvežtų iš Vokietijos muziejinių paveikslų, net labai žymių autorių. Tačiau tų paveikslų jis man nerodė, sakydamas, kad jie esą kitur padėti.

Tarybiniais laikais Šlepavičius, bijodamas kratų, viską suslėpė ir niekam nieko iš savo rinkinių nerodė.

Paskutinį kartą aš aplankiau Šlepavičių po jo ligos apie 1957 met. Jo bute viešpatavo toks vargas ir skurdas, kad pašaliniam asmeniui galėjo atrodyti, kad ten gyvena paskutinis Kauno elgeta. Visa ta butaforinė dekoracija buvo padaryta dėl akių. Iš tikrųjų Šlepavičius buvo labai turtingas žmogus.

Kolekcionierių tarpe buvo kalbama, kad Šlepavičius užkasęs savo rinkinius žemėn ir kad jam mirus, tie rinkiniai gali ten ir pasilikti, nes jis artimų žmonių, be senutės

žmonos, neturėjo. Dėl to buvo reiškiamas didelis susirūpinimas.

1964 metų pradžioje M. Šlepavičius mirė. Jo žmona – senutė rusė – kreipėsi į mane padėti jai apsaugoti jos butą ir daiktus nuo kaimynų, pasirengusių, jos žodžiais, apiplėšti ją. Aš drauge su Kauno Bibliotekos darbuotoju Leku padėjome Šlepavičienei jos reikaluose. Paaiškėjo, kad Šlepavičius didesnę dalį savo vertingesnių objektų buvo išpardavęs laike savo ligos (buvo paralyžiuotas). Kitus objektus jis buvo suslėpęs – užkasęs žemėn – ir užmiršęs suslėpimo vietas. Pasiliko knygos, suverstos dvejuose kambariuose. Knygos buvo įvairiausio turinio ir vertės.

Daug vėliau girdėjau, kad Šlepavičiaus sklype, kuriame buvo statomas didelis namas, belyginant tam pastatui žemę, buvo iškasta apie 50 kg sidabrinė monetų ir kitų išdirbinių, kuriuos išgrobstę darbininkai ir kaimynai. Šlepavičiaus medinis namas buvo nugriautas, o Šlepavičienė gavo kambarį naujame name.

Jau po II pas. karo Kaune pasireiškė kaipo knygų rinkėjas Aleksas Kondratas. Iš profesijos buhalteris Kondratas ėmė rinkti lietuviškas knygas ir periodiką ir surinko jų gausų kiekį. Kai aš 1958 metais rinkau medžiagą savo monografijoms apie [Vinčą] Krėvę ir [Mortą] Zauniūtę, man teko naudotis Kondrato knygomis ir senais Tilžėj leistais žurnalais. Pas jį galima buvo rasti spaudos draudimo periodiką, o taip pat žurnalų, leistų prieš I pas. karą, kompletus, nekalbant jau apie vėlesnių laikų knygas ir periodinius leidinius. Kondratas gyveno Senamiestyje, prieš Vytauto bažnyčią,

⁶⁴ Žr.: ČIURLIONIS, M. K. *Apie muziką ir dailę*: laiškai, užrašai ir straipsniai. Paruošė V. Čiurlionytė-Karužienė. Vilnius, 1960. 337, [2] p.

turėjo du didelius kambarius, kurie buvo užstatyti aukštomis, ligi lubų lentynomis, prigrūstomis knygų. Stalino epochos metais jis slėpė savo knygas pastogėje ir kieme sandėliuose, kur dalis knygų nukentėjo nuo potvynio ir žiurkių. Medžiaginė Kondrato padėtis buvo menka. Jis turėjo žmoną, kuri taip pat dirbo, ir tris vaikus. Nežiūrint to, Kondratas nuolat papildinėjo savo knygų rinkinius, kaip tai sugebėdamas verstis ir tuo akivaizdžiai įrodydamas, kad svarbiausias bibliofilo veiklos pasisekimo laidas yra ne tiek piniginiai ištekliai, kiek polinkis prie kolekcionavimo.

Apie kitus kolekcionierius galiu tik paminėti keliais žodžiais.

Paulius Galaunė⁶⁵ – buvęs Kauno Kultūros Muziejaus direktorius ir Lietuvos meno istorikas. Mėgdavo sakyti, kad svarbiausias rinkėjo-kolekcionieriaus privalumas – sugebėti pigiai įgyti vertingą daiktą, nes esą už didelius pinigus kiekvienas mulkis galįs nusipirkti. Turi surinkęs gražų Vilniaus meno mokyklos ir bendrai XIX amžiaus pradžios grafikų darbų rinkinį. Prieš II pas. karą, prasisukolinęs bestatydamas trijų aukštų namus Vydūno Alėjoje, nustojo rinkęs. Rinko ir pirkto savo vadovaujamam Kultūros Muziejui. Turi vieną iš geriausių Kaune knygų rinkinį meno klausimais.

⁶⁵ P. Galaunė gimė 1890 m. Pageležiuose (Ukmergės apskr.), mirė 1988 m. Kaune; meno istorikas, grafikas, muziejininkas, kultūros veikėjas, XXVII knygos mėgėjų draugijos narys (nuo 1931 m. sausio 27 d.). Apie P. Galaunę žr. plačiau: ŽEMAITYTĖ, Zita. *Paulius Galaunė*: monografija. Vilnius, 1988. 244, [1] p.

Kazys Šimonis⁶⁶ – žinomas visiems kaip dailininkas, bet labai mažai žinomas kaip kolekcionierius. Šimonio sritis – tai senos lietuviškos knygos ir mūsų liaudies rašiniai. Šimonis renka senas lietuviškas maldaknyges ir kitas dvasiško turinio knygas, kurių buvo surinkęs labai didelį kiekį. Pas jį man teko, be kitko, matyti, berods, visas įvairiomis slapyvardėmis išleistas S[imono] Daukanto knygutės. Dėl sunkios materialinės būklės Šimonis buvo priverstas parduoti savo rinkinius. 1945 metais jis daug savo senų ir retų lietuviškų knygų pardavė Centrinei Valstybės Bibliotekai, kitas – Vilniaus universiteto bibliotekai⁶⁷.

Vytautas Steponaitis⁶⁸ – didelis bibliofilas ir vienas iš XXVII knygos mėgėjų draugijos steigėjas ir tos Draugijos išleisčių metraščių redaktorius. Steponaitis redagavo ėjusį po I pas. karo *Karo archyvą*, kurio išleista 11 tomų⁶⁹. Steponaitis rinko senas

⁶⁶ K. Šimonis gimė 1887 m. Starkonių kaime (Šimonių vlsč., Panevėžio apskr.), mirė 1978 m. Kaune; dailininkas.

⁶⁷ Dalis K. Šimonio kolekcijos knygų atiteko buvusioms Kauno universiteto, 1940–1941 m. – Lietuvos TSR mokslų akademijos ir 1947 m. – Kauno centrinei bibliotekoms; beveik visas senąsias knygas, periodikos rinkinius ir įvairius lapelius jis perleido Knygų rūmams [35, 42].

⁶⁸ V. Steponaitis gimė 1893 m. Sintautuose (Šakių raj.), mirė 1957 m. Kaune; karo istorikas, bibliografas. Apie V. Steponaitį žr. plačiau: RAGUOTIENĖ, Genovaitė. *Vytautas Steponaitis – iškilęs knygos žmogus*. Marijampolė, 2003. 48 p.

⁶⁹ Žurnalas *Karo archyvas* leistas 1925–1940 m.; išėjo 12 tomų.

lietuviškas knygas ir ypatingai cenzūros uždraustus leidinius. Turi surinkęs bene didžiausią Lietuvoje lietuviškų šventųjų paveikslėlių rinkinį, apie kuriuos ruošė spaudai plačią monografiją, žymint paveikslėlių leidėjus, spausdinimo vietą ir t. t. Vienas iš žymesniųjų Lietuvos bibliografų. Mirė 1957 metais. Jam mirus, jo knygos atiteko žmonai, kuri visą vyro biblioteką pardavė Respublikinei Bibliotekai⁷⁰. Gavo 80.000 senų rublių.

Tadas Petkevičius⁷¹ – didelis knygų rinkėjas, tačiau jis rinko knygas lyg ir neprišilaikydamas jokių gairių, t. y. norėdamas aprėpti neaprėpiamą dalyką. Jį, 1946 metais nuteisus ir išvežus Sibiran aštuoniems metams, jo 8000 tomų biblioteka liko kon-

fiskuota ir išdraskyta⁷². Grįžęs iš Sibiro, vėl pradėjo rinkti. 1964 m. mirė.

Stasys Pilka⁷³ – artistas, rinkėjas teatro programų, afišų, straipsnių, antspaudų, ekslibrisų⁷⁴ ir kt. 1944 metais pasitraukė iš Lietuvos. Apie jo rinkinio likimą rašoma žemiau.

Telšių apskrities gydytojas Jonas Mikulskis⁷⁵ pagarsėjo dviem dalykais, būtent, kad turėjo labai ilgą barzdą ir tuo, kad buvo aistringas filatelistas⁷⁶. Aš susipažinau su Mikulskiu po I pasaulinio karo, kuomet Mikulskis priklausė prie Liaudininkų Są-

⁷⁰ A. Ambraziejūtė-Steponaitienė savo atsiminimuose rašė, kad ji LNB perdavė V. Steponaičio knygų ir periodinių leidinių (8141 vnt.), ekslibrisų (738 vnt.), primicijų ir kitokių paveikslėlių (2663 vnt.), žemėlapių ir miesto planų (136 vnt.), rankraščių ir kt. nespausdintos medžiagos (39 vnt.), vokiečių okupacinės valdžios įsakų (250 vnt.) ir liaudies meno drožinių (dievukų) (30 vnt.) kolekcijas [1, 163].

⁷¹ T. Petkevičius gimė 1893 m. Šiauliuose, mirė 1964 m. Kaune; teisininkas, diplomatas, pedagogas, vertėjas. Apie T. Petkevičių taip pat žr.: TOLIUŠIS, Zigmas. Tadas Petkevičius (1893–1964). Lietuviškos knygos tragedija [mašinraštis]. Iš TOLIUŠIS, Zigmas. *Pastangų ir vargų kronika*: atsiminimai, apybraižos, studijos. T. 3: Mano amžininkai. Sibiras, 1953. XII. VUB RS, F87–19, lap. 269–276; TOLIUŠIS, Zigmas. Dar apie Tada Petkevičių. Ten pat. Kaunas, 1964. XII. 14, lap. 277–290.

⁷² 1945 m. dalis T. Petkevičiaus asmeninės bibliotekos knygų (3079 vnt.) sovietų valdžios buvo konfiskuota ir 1946 m. perduota VDU bibliotekai. Uždarius universitetą, rinkinys išsisklaidė po didžiąsias Vilniaus ir Kauno bibliotekas. Dalį knygų po T. Petkevičiaus mirties paveldėjo vaikai ir anūakai. Apie T. Petkevičiaus asmeninę biblioteką ir jos likimą žr.: LUKĖNAS, Saulius. Apie Tado Petkevičiaus biblioteką. *Tarp knygų*, 2007, gruodis, p. 19–20.

⁷³ S. Pilka gimė 1898 m. Sankt Peterburge, mirė 1976 m. Čikagoje; teatro aktorius, režisierius, XXVII knygos mėgėjų draugijos narys (nuo 1939 m. sausio 27 d.). 1944 m. pasitraukė iš Lietuvos, nuo 1948 m. gyveno JAV.

⁷⁴ Remiantis S. Pilkos *Kultūros paminklų registracijos lape* 1941 m. sausio 16 d. pateiktomis žiniomis, jo ekslibrisų kolekciją, susidedančią iš Lietuvos, Estijos, Lenkijos, Italijos ir kt. kraštų ekslibrisų, tuo metu sudarė 820 vnt. [4].

⁷⁵ J. Mikulskis gimė 1885 m. Telšiuose, mirė 1959 m. Villefranche S/M (Prancūzija); gydytojas, politikos ir kultūros veikėjas, daug prisidėjo steigiant Telšių „Alkos“ muziejų. 1944 m. pasitraukė į Vakarus, 1946 m. apsigyveno Prancūzijoje.

⁷⁶ Juozo Zairio tvirtinimu, J. Mikulskis buvo antrasis po J. Zabielskio filatelistas Lietuvoje, pašto ženklus pradėjęs rinkti 1894 m. [33, 1].

jungos ir aktingai dalyvaudavo Sąjungos suvažiavimuose. Po 1926 metų perversmo jis pasitraukė iš politinio gyvenimo.

Mikulskio pašto ženklų kolekcija buvo žinoma visoj Lietuvoj. Mikulskis rinko pašto ženklus ne tik Lietuvos, bet ir visų pasaulio kraštų. Pačioj II Pasaulinio karo pradžioj, kai Lietuva dar nebuvo okupuota vokiečių, Lietuvoje pasklido tarybiniai pašto ženklai su įvairiausiais perspausdinimais (*Nepriklausoma Lietuva 1941.VI.23, Vilnius, Raseiniai 1941.VI.23, Laisva Lietuva 27.VI.41, Panevėžys, Laisvi Telšiai 1941.VI.26* ir kiti), Mikulskis turėjo prisirinkęs daugybę tų ženklų ir vedė jais plačią prekybą. Berods, 1943 metais Mikulskis buvo paralyžuotas ir prirakintas prie lovos. Tokiam stovy, kaip man pasakojo, jis artimųjų buvo išvežtas iš Telšių drauge su besitraukiančiais vokiečiais.

Kitas didelis filatelistas buvo didžiausio Kauno *Versalio* viešbučio ir restorano savininkas [Dominykas] Venckauskas⁷⁷. Venckauskas buvo vedęs tūlą Kijauskienę, kuri prieš tai tarnavo Advokatų Tarybos reikalų vedėja. Kijauskienė buvo išsiskyrusi su savo pirmuoju vyru, mokėjo koketuoti, buvo graži, tad ir padarė gerą partiją su Kauno turtuoliu. Venckauskas turėjo surinkęs labai vertingą keliolikos pašto ženklų albumų kolekciją. Po jo staigos mirties prieš II pasaulinį karą jo kolekcija liko išparceliuota, t. y. išparduota dalimis.

⁷⁷ D. Venckauskas *Versalį* įsigijo 1904 m., 1908–1915 m. buvo Miesto dūmos narys.

Antanas Tumėnas⁷⁸ – advokatas. Rinko knygas iš lituanistikos srities. Be to, turėjo surinkęs didelę įvairių gadynių ir kraštų auksinių monetų kolekciją. 1944 metais pasitraukė iš Lietuvos ir užsieny mirė⁷⁹. Apie jo kolekcijos likimą neteko nieko patirti.

Augustinas Janulaitis⁸⁰ – turėjo vienintelį savo pilnumu knygų, liečiančių Lietuvos istoriją, rinkinį. Janulaičiui 1950 m. mirus, jo biblioteka atiteko jo žmonai. Lietuvos Istorijos Institutas norėjo nupirkti Janulaičio biblioteką, bet Janulaitienė iš karto nesutiko parduoti, o vėliau Institutas siūlė už biblioteką nedidelę sumą. Žodžiu, dabar Janulaitienė liko su biblioteka tartum šuo ant šieno.

Vėliau biblioteką visgi nupirko Istorijos Institutas Vilniuje⁸¹.

Romanas Chodakauskas⁸² – advokatas, jau seniai (apie 1930 metus) miręs. Turėjo

⁷⁸ A. Tumėnas gimė 1880 m. Kurkliečių kaime (Ragelių vlsč., Rokiškio apskr.), mirė 1946 m. Bachmanninge (Austrija); teisininkas, visuomenės veikėjas.

⁷⁹ 1944 m. A. Tumėnas pasitraukė į Vokietiją, apsisusto Vienoje. Čia daug laiko skyrė knygynams ir antikvariatams, ieškojo Lietuvos senųjų žemėlapių ir juos pirkto. Jau nuo 1918 m. domėjosi Lietuvos sienų klausimu ir rinko su tuo susijusią medžiagą.

⁸⁰ A. Janulaitis gimė 1878 m. Malavėnuose (Šiaulių apskr.), mirė 1950 m. Kaune; istorikas, teisininkas, politikos veikėjas.

⁸¹ A. Janulaičio asmeninė biblioteka nuo 1965 m. saugoma Kauno apskrities viešosios bibliotekos Senųjų ir retų spaudinių skyriuje.

⁸² R. Chodakauskas gimė 1883 m. Dzvanapalio dvare (Joniškėlio vlsč.), mirė 1932 m. Kaune; Lietuvos karinis veikėjas, teismo pulkininkas (1926 m.).

palinkimą prie meno. Buvo surinkęs gražų seno porceliano rinkinį, iš kurio kai ką ir man teko įsigyti jau iš jo našlės. Be to, rinko raižinius ir litografijas.

Edmundas Laucevičius⁸³ – buvęs diplomatas, berods, apie 1940 metus apsigyveno Vilniuje, kur įsigijo Žvėryne, Šeškinės gatvėj, namelį. Mokytojaudamas⁸⁴, gi vėliau tarnaudamas Dailės Muziejuje⁸⁵, jis pradėjo rinkti senas knygas, raižinius, skulptūrą, bronzą, porcelianą, baldus, paveikslus. Trumpu laiku surinko labai dideles kolekcijas. Laike 1944 m. vasaros karo veiksmų jo rinkiniai kiek nukentėjo, bet Laucevičius vėl pradėjo iš naujo rinkti.

Laucevičius sugebėjo puikiai išnaudoti permainingas ir besikeičiančias II pasaulinio karo situacijas, kuomet Vilniuje kelis kartus keitėsi valdžios, vyko dvarininkų bei inteligentų bėgimas iš Vilniaus ir Vilniaus krašto, ėjo repatriacija Vokietijon, vėliau Lenkijon, vilniečiai nuskurdo ir pradėjo išsipardavinėti. Rinkoje (komiso krautuvėse) pasirodė daugybė per kelias generacijas sukauptų meno dalykų bei senienų, kurias galima buvo įgyti už pigią kainą.

Pats Laucevičius pasakojo man, kad jis sistemingai lankydavęs ne tik komiso krautuves, bet ir Vilniaus turgavietes, kur žmonės išnešdavo parduoti pripuolamai įgytus ar pagrobtus daiktus ir kad jam ne

kartą pasitaikydavę pirkti ten už grašius senos porcelianos, retų knygų ir kitų vertingų daiktų.

Laucevičiui buvo visai svetimi visuomeniški polinkiai. Visa jo energija buvo nukreipta į tą, kad daugiau ir pigiau supirkti retų meno dalykų.

Laucevičius mokėdavo pigiai pirkti ir brangiai tą patį objektą parduoti. Jis duodavo restauruoti kokį paveikslą, o paskui parduodavo už gerą kainą Vilniaus Dailės Muziejui.

Rezultate tų savo pastangų Laucevičius išpuošė savo butą ir pavertė jį mažu muziejėliu.

Nebuvo nei vienos srities, kuria Laucevičius kaip kolekcionierius nesiinteressuotų. Jis, pavyzdžiui, įgijo Vilniaus meistrų darbo fortepijoną, buvo surinkęs apie 200 tikiybinių metalinių medalikėlių, turėjo senos Lenkijos valstybės medalių bei ordenų rinkinį. Jo butas buvo apstatytas senais stilingais baldais, išpuoštas gražiais paveikslais, bronzos dalykais, senomis Vilniaus graviūromis. Be to, jis turėjo didelę biblioteką, numizmatikos rinkinį, raižinių ir ekslibrisų kolekcijas.

Po II pas. karo Laucevičius buvo žymiausias Vilniaus kolekcionierius.

Apie 1960 metus Laucevičius pradėjo rašinėti apie senos Lietuvos Kunigaikštystės gamyklų popierių ir kitais klausimais.

Laucevičius buvo Vilniaus Universiteto anglų kalbos dėstytojas. Dėl ligos prieš kelis metus išėjo pensjon.

Apie 1963 metus perleido už 2000 rublių savo numizmatikos kolekciją Šiaulių Muziejui.

⁸³ E. Laucevičius gimė 1906 m. Šiauliuose, mirė 1973 m. Vilniuje; kultūros istorikas.

⁸⁴ E. Laucevičius mokytojavo Vilniaus aukštesniojoje prekybos mokykloje.

⁸⁵ Dabar – Lietuvos dailės muziejus (toliau – LDM).

Neturėdamas šeimos, surašė testamentą, pagal kurį visus savo rinkinius paliko savo gimtojo Šiaulių miesto muziejui⁸⁶.

1967 m. *Minties* leidykla išspausdino E. Laucevičiaus dviejų tomų veikalą *Popierius Lietuvoje XV–XVIII a.* Susipažinti su senais Didž. Kunigaikštystės dokumentais ir popierium, kuriame tie dokumentai buvo rašomi, E. Laucevičiui daug padėjo istorikas K. Jablonskis (1892–1960).

Iš kitų Vilniaus kolekcionierių turiu dar paminėti Vladimirą Sakavičių⁸⁷ ir Romualdą Masiulionį. Pirmas jų lenkų laikais buvo lietuviškos gimnazijos Vilniuje mokytojas (dėstė literatūrą) ir dalyvavo lietuvių kultūriniame gyvenime. Su juo aš susipa-

⁸⁶ E. Laucevičius testamento nepaliko, tik niko neįpareigojančius dailės vertybių sąrašus ir žodinių pageidavimų perduoti neišblaškytas jo kolekcijas Lietuvos muziejams. Ilgus metus kaupto dailės rinkinio dalys įvairiu laiku papildė ne vieno Lietuvos muziejaus rinkinius. 1973 m. LDM įsigijo daugumą šio rinkinio kūrinių. Dalis E. Laucevičiaus knygų buvo perduota LNB. LDM archyve yra saugomas E. Laucevičiaus fondas (B-10). 1969 m. E. Laucevičius padovanojo LMAVB Rankraščių skyriui surinktų dokumentų kolekciją (F266). Mažesnę dokumentų kolekciją jis perdavė VUB RS (F77). E. Laucevičiaus numizmatikos rinkinys yra LNM. Apie šį kolekcininką ir jo palikimą žr. plačiau: JAKELAITIS, Vytautas. *Edmundas Laucevičius: ar pažįstam jį?* Vilnius, 1994. 88 p.

⁸⁷ V. Sakavičius gimė 1893 m., mirė 1963 m.; Vilniaus lietuvių visuomenės veikėjas, nuo 1919 m. Vilniaus gimnazijos (dabar – Vilniaus Vytauto Didžiojo gimnazija) mokytojas, mokytojų vasaros kursų organizatorius ir vadovas, lenkų kalba lietuviškųjų laikraščių redakcijų narys.

žinau pas E. Laucevičių ir santykiuodavau tarybiniais laikais. Sakavičius turėjo gana didelį knygų bei raižinių rinkinį, tačiau dėl ekonominių sunkumų priverstas buvo daugumą savo rinkinių likviduoti. Tarybiniais laikais Sakavičius buvo Architektūros Paminklų Apsaugos Įstaigos⁸⁸ vedėju ir kalinėjo metalines lenteles prie senų Vilniaus ir kitų Lietuvos miestų pastatų, kurios turėjo apsaugoti tuos pastatus nuo sunaikinimo.

R. Masiulionis⁸⁹ tarnavo Mokslų Akademijos Bibliotekoje ir buvo tuo metu, kiek žinau, bene vienintelis toje didžiulėje įstaigoje žmogus, kuris domėjosi knygomis ir senienomis⁹⁰. Tai buvo dar jaunas, labai darbštus ir kruopštus žmogus, kuris aistringai rinko exlibrisus, senas knygas, raižinius ir kt. raritetus. Žiūrėdamas į jį, aš džiaugiaus, manydamas, kad išmirus seniems rinkėjams – kolekcionierių veislė Lietuvoje

⁸⁸ Manoma, kad Z. Toliušis turėjo galvoje KPAĮ Architektūros skyrių.

⁸⁹ R. Masiulionis gimė 1909 m. Kuzilų kaime (Šešuolių vlsč., Ukmergės raj.); mirties metai nenustatyti.

⁹⁰ R. Masiulionis dirbo bibliotekos sektoriaus vedėju 1945–1950 m. Išlikusiame 1950 m. gegužės 14 d. rašytame pasiaiškiniame bibliotekos direktoriui jis suteikė žinių ir apie savo rinkinius. R. Masiulionis pažymėjęs nuo mažens labai mėgstantis knygas ir ypač jas gerbiantis, be to, renkęs: 1) visus Vilniaus leidinius (norėjo parengti Vilniaus spaustuvių istoriją), 2) knygas su ekslibrisais (tuo metu nurodė turįs apie 600 įvairių asmenų ekslibrisų) ir 3) lietuviškąją periodiką: nuo „Aušros“ iki gyvenamojo meto kiekvieno laikraščio po vieną pirmąjį egzempliorių (tuo metu nurodė jų turįs apie 1000 pavadinimų) [5, 27].

visgi visiškai neišnyks. Vėliau jis du kartus buvo teistas ir ištremtas⁹¹.

Dar noriu papasakoti apie Petrą Juodelį⁹², su kuriuo likimas suvedė mane 1947 metais Vilniaus Rasų kalėjime. Tai buvo Vilniaus universiteto Vakarų literatūros katedros docentas ir Vilniaus Dailės Muziejaus bendradarbis, pakliuvęs kalėjiman kaip politinis kalinys. Apie Juodelį man buvo pasakojęs prof. P. Galaunė kaip apie vieną iš jaunesniųjų Vilniaus kolekcionierių. Galaunė sakė, kad Juodelis gyvenęs Vilniuje dideliame bute greta Universiteto bibliotekos, kuriame anksčiau gyvenęs advokatas Tadas Vrublevskis. Juodelis supirkinėjęs stilingus baldus, knygas ir buvęs toks aistringas rinkėjas, kad nutraukdavęs nuo savęs ir šeimos net paskutinį duonos kąsnį, kad tik nupirkus pasitaikiusius daiktus ar knygas. Juodelis kalėjime pasakojo man, kad žymi dalis jo surinktų knygų ir baldų ryšium su juo byla žuvo ir kad jo žmonai pavyko išgelbėti tik dalį jo rinkinių, kuriuos ji parda-

⁹¹ Pirmą kartą teistas 1951–1956 m. už tai, kad *buržuaziniiais metais Lietuvoje aktyviai dalyvavo buržuaziniėje nacionalistinėje-klerikalinėje spaudoje*, ir antrą kartą – 1958 m. už tai, kad būdamas įkalinimo vietoje sistemingai nuo 1954 m. iki 1956 m. *persiuntinėjo Kaziu Skebėrai įvairius antitarybinio turinio suimtujų kūrinius, kuriuose buvo skatinama nuversti Tarybų valdžią Lietuvoje* (žr. Kazio Skebėros baudžiamąją bylą (F. K-1, ap. 58, b. P-11912, t. 1), saugomą Lietuvos ypatingajame archyve).

⁹² P. Juodelis gimė 1909 m. Aukštadvaryje, mirė 1975 m. Vilniuje; dailės istorikas, muziejininkas, literatūros kritikas. Nuo 1947 m. kalintas Vorkutoje ir Krasnojarsko krašte, 1959 m. grįžo į Lietuvą.

vinėjo ir iš to šelpdavo savo vyrą kalėjime. Juodelis kalėjime užmezgė ryšius su įvairiais dailininkais, jų tarpe Šiaulių dailininku Danta ir meistrais, kurie darydavo jam statulėles, tabakierkas ir kitus panašius daiktelius, piešdavo vaizdelius ir iliustruodavo pasakas, kurias rašydavo Juodelis ir siųsdavo savo mažajai dukteriai. Žodžiu, Juodelis ir kalėjime nenustojo būti kolekcionierium.

Atlikęs, berods, 10 metų bausmę, Juodelis grįžo Vilniun ir pradėjo dirbti Vilniaus Dailės Muziejaus moksliniu bendradarbiu.

Dar keletą žodžių apie vieną kolekcionierių, kurio asmeniškai nepažinojau, bet apie kurį teko daug girdėti iš vilniečių B. Stadzevičiaus, [Mykalojaus] Romeikos ir kun. [Prano] Bieliausko.

Tai Antanas Šutinas⁹³. Šutinas savo kilme buvo ukmergietis. Dar mažas būdamas, jis atvyko Vilniun ir čionai pradėjo tarnauti kaip bažnyčios tarnas. Šutinas buvo senesnės kartos žmogus. Jis mirė apie 1922 metus Vilniuje, turėdamas virš 70 metų amžiaus. Jis buvo zakristijonu ir vargoninku iš pradžios Katedroje, o vėliau Bernardinų bažnyčioje. Kas paskatino Šutiną kolekcionuoti ir kaip išsivystė jame tasai palinkimas, nepavyko sužinoti. Vilnietis Romeika, apie kurį aš rašau kitoj vietoj⁹⁴, papasakojo man,

⁹³ A. Šutinas gimė 1851 m. Ažustriūpio kaime (Utenos raj.), mirė 1922 m. Vilniuje; lietuvių kultūros veikėjas, Lietuvių mokslo draugijos narys (nuo 1907 m.).

⁹⁴ Žr.: TOLIUŠIS, Zigmas. Meno ir senienų antikvarijatai Vilniuje [mašiništas]. Iš TOLIUŠIS, Zigmas. *Pastangų ir vargų kronika: atsiminimai ir studijos*. T. 4: Menas, kolekcionavimas, bibliofilija. Makaronka, 1944. II. VUB RS, F87–20, lap. 84–85.

kad jis pažino Šutiną dar prieš I pasaulinį karą. Romeika tarnavęs tuomet viename dideliame Peterburgo antikvariate ir dažnai atvykdamęs Vilniun, kur pirkdamęs pas Šutiną įvairių meno dalykų. Romeikos žodžiais, jis pirkdavo iš Šutino už dideles sumas įvairių objektų. Kartą Romeika už 150 rublių nupirko iš Šutino [Karolio] Rafalavičiaus paveikslą. Šutinas turėjo įsigijęs namą ir sklypą Užupy. Kartą Šutinas skundėsis Romeikai, kad susipykęs su kaimynu, kuris uždraudė jam naudotis šuliniu. Šutinas pardavė Romeikai senienų už 300 rub. ir panaudojęs tuos pinigus šulinio savo sodyboje iškasimui ir įrengimui (kalnuotoj vietoj).

Šutinas pagarsėjęs kaipo vienintelis žmogus, surinkęs pilną J. K. Vilčinskio *Vilniaus Albumo* leidinių komplektą. Apie tai užsimena P. Galaunė savo monografijoje *Vilniaus Meno Mokymai*⁹⁵. Tą komplektą jis prieš mirdamas pardavė vyskupui [V. Kazimierui] Michalkevičiui⁹⁶.

Senas vilnietis, Aušros Vartų [kopolyčios] klebonas kun. Bieliauskas papasakojo man, kad jis norėjęs nupirkti iš Šutino jo sklypą Užupy Vilniaus lietuvių Zitiečių Draugijai. Tai buvo po I pasaulinio karo. Aplankęs tuo reikalu Šutiną, jis matė jo bute daugybę akmeninių kirvukų, žiedų ir kitų senienų, o sienoje paveikslų. Kun. Bieliauskas kalbino

⁹⁵ Žr.: GALAUNĖ, Paulius. *Vilniaus Meno Mokymai (1793–1831)*: jos istorija, profesoriai ir mokiniai. Kaunas, 1928, p. 113–114 (248 išnaša).

⁹⁶ *Vilniaus albumas* buvo parduotas jau po A. Šutino mirties jo giminaičių, kurie už gautus pinigus jam pastatė antkapinį paminklą [24, 108].

Šutiną užrašyti jo rinkinius Lietuvių Mokslo Draugijai, tačiau Šutinas prieš mirtį buvo apsuptas kitų žmonių ir jų įtakoje savo rinkinius testamentu paliko Lenkų Mokslo Bičiulių Draugijai⁹⁷.

Be raizinių ir archeologinių senienų, Šutinas, Romeikos žodžiais, rinkęs bronzą, gobelenus, kilimus. Romeika su juo visuo met lietuviškai kalbėdamas, nes abu buvę ukmergiečiai.

Aš toli gražu neišvardinau visų Lietuvos kolekcionierių. Jų yra žymiai daugiau negu anksčiau sužymėta. Aš paminėjau tik tuos, kuriuos aš pažinau ir kurių rinkinius pats mačiau (išskyrus Šutiną). Apie Kauno bibliofilus kunigą Petrą Veblaitį ir Vilhelmą Burkevičių plačiau rašoma kitoj vietoj (serija *Mano amžininkai*)⁹⁸.

Dar pora pastabų apie kolekcionierių rinkinių likimą. Paprastai po kolekcionieriaus mirties jo rinkiniai išsiblaško, nes būtina kolekcionavimo sąlyga yra aistra arba bent patraukimas, o tos ypatybės nepersi-

⁹⁷ Prieš mirtį A. Šutinas J. Basanavičiui buvo pažadėjęs visus savo rinkinius perduoti Lietuvių mokslo draugijai, tačiau šeima juos veltui perduoti nesutikusi, o pasiūliusi pirkti, kad už gautus pinigus galėtų pastatyti antkapinį paminklą ir apmokėti A. Šutino skolas. Kiti rinkiniai vėliau buvo perduoti Vilniaus universitetui [24, 107–108].

⁹⁸ Žr.: TOLIUŠIS, Zigmąs. Kunigas-istorikas Petras Veblaitis (gimė 1895 m.) [mašinėraštis]. Iš TOLIUŠIS, Zigmąs. *Pastangų ir vargų kronika*: atsiminimai, apybraižos, studijos. T. 3: *Mano amžininkai*. Kaunas, 1964.VI.27. VUB RS, F87–19, lap. 325–332; TOLIUŠIS, Zigmąs. *Vilius Burkevičius [rankraštis]*. Ten pat. Kaunas, 1964.VII, lap. 353–361.

duoda įpėdiniams paveldėjimo keliu. Kolekcionierių vaikams ar žmonoms rūpi kiti dalykai ir jie anksčiau ar vėliau jų paveldėtus rinkinius likviduoja. Gerai dar, jei tokie rinkiniai pereina viešoms institucijoms (muziejams, bibliotekoms ir pan.), bet dažniausiai jie išparduodami pavieniais vienetais ir išsiblaško. Pasitaiko dar blogiau. Įpėdiniai, nesuprasdami paliktų daiktų reikšmės ir vertės, išmeta juos kaip beverčius ir tik vietą užimančius daiktus arba stačiai naikina. Kartais viengungių kolekcionierių rinkinius tiesiai išvagia ir išgrobsto *slaugytojai* ir *globėjai*, kaip tai puikiai aprašo [Onoré de] Balzakas savo romane apie pusbrolių Ponsą.

Kad nebūčiau tuščiažodiškas, papasakosiu šį pavyzdį. Po Povilo Karazijos mirties (1956⁹⁹), apie kurį kalbama aukščiau, jo duktė, kaip man nupasakojo Karazijų kaimynė pil. Valtienė, griebėsi valyti nuo nereikalingų popierių tėvo rašomojo stalo stalčius ir sunaikino (sudegino) tėvo labai brangius rankraščius: 1) Lietuvių numizmatikos vadovą, kurį Karazija buvo paruošęs remiantis savo turima monetų kolekcija, ir 2) Kupiškio, iš kurio buvo kilęs, monografiją, kuriai buvo panaudojęs daug labai įdomios medžiagos¹⁰⁰. Apie tų rankraščių

⁹⁹ P. Karazija mirė 1955 m.

¹⁰⁰ Šių rankraščių likimo klausimu šiandien dar negalime tarti paskutinio žodžio. Nors istorikas Vytautas Merkys savo atsiminimuose taip pat minėjo, kad P. Karazijos žmona ir duktė jo palikimo nevertinusios, o apsilankęs našlės namuose, matęs prie viryklės sudėtus rankraščius ir laikraščius, tačiau šeimininkė, paklausta apie numizmatikos vadovo rankraščio likimą, atsakiusi jo nemačiusi [25, 141–142]. LMAVB

buvimą aš gerai žinau, nes Karazija man juos rodė, dažnai apie juos kalbėjo ir kai ką iš jų skaitė. Numizmatikos rankraštis buvęs visai paruoštas, tik jam trūko monetų foto-nuotraukų. Kadangi, kaip man pasakojo Karazija, fotografai už monetų nuotraukų padarymą reikalavo didelių pinigų, tai jis pirkęs foto-aparatą ir pradėjęs pats fotografuoti monetas. Kupiškio monografijon buvo įdėta Karazijos gauta autentiška medžiaga apie raganų deginimą senovės Kupišky. Stalčius, kuriame buvo aukščiau minėtos monografijos, buvo pilnas prigrūstas įvairių retų dokumentų ir kitokių raštų. Valtienė pasakojo, kad įvairūs popieriai iš to ir kitų stalčių buvo mėtomi ant grindų ir vėliau nunešti rūsin ir sudeginti centrinio šildymo krosnyje. Karazijos duktė buvo medicinos mokslų kandidatė ir, rodos, turėjo suprasti tėvo rankraščių reikšmę, betgi nesusilaikė nuo vandališko rankraščių ir dokumentų naikinimo akto. Karazijos žmona vyro knygas vertino ne pagal jų turinį, nes jų turinyje nieko nenusimanė, o pagal knygų įrišimą.

VI. Daumanto rinkiniai, ypač jo biblioteka, liko Kaune jo žmonos – mažai inteligentiškos moters rankose¹⁰¹. Tos knygos buvo per ilgesnį laiką parduodamos įvairiems asmenims.

saugoma P. Karazijos sukaupta turtinga senosios Lietuvos rankraščių kolekcija ir asmeninės bibliotekos katalogai, kortelės (F264). Asmeninių dokumentų ir kitų P. Karazijos rankraščių minėtame fonde yra vos vienas kitas; nėra jame ir minėtųjų rankraščių.

¹⁰¹ Z. Toliušio vertinimas itin subjektyvus.

Stasio Pilkos teatrinis rinkinys, pasitraukus jam po II pas. karo į Vakarų, pasiliko Kaune ir dėl teatro žmonių nusikalstamo apsilėidimo buvo Nemuno potvynio metu apsemtas ir žuvo.

A. Janulaičio didelė istorinių knygų biblioteka pateko žmonai, kuri nei pati ja naudojosi, nei leidžia kitiems ja naudotis.

Pagaliau, keletą žodžių ir apie save¹⁰². Būdamas gimnazijoje, aš rinkau senas monetas; ta kolekcija man žuvo I pasaulinio karo metu. Vėliau aš rinkau daug įvairių dalykų, būtent: 1) Senosios, t. y. istorinės Lietuvos, žemėlapius (tasai rinkinys man žuvo 1940–1941 m.); 2) Lietuvos pašto ženklus; 3) Senus raizinius bei litografijas lietuviškais

temomis (J. Vilčinskio, N. Ordos, [Mykolo Elvyro] Andriolio ir kt.); 4) Kauno miesto albumus, atvaizdus, graviūras ir atvirutes; šių pastarųjų iš laikotarpio prieš I pasaulinį karą ir vėlesniųjų laikų surinkau virš tūkstančio; 5) Lietuvos didžiųjų kunigaikščių ir senosios Lietuvos valstybės vyrų bei veikėjų litografinius ir kitokius atvaizdus (jų tarpe surinkau vien Vytauto Didžiojo apie 40 atvaizdų)¹⁰³; 6) Lietuvos liaudies raizinius (šis rinkinys žuvo); 7) Graviūras apie Napoleoną Lietuvoje; 8) Liaudies meno statulėles (dauguma jų žuvo); 9) vadinamąsias pekliską knygas, t. y. lietuviškas tikibinio turinio knygas su iliustracijomis apie pragarą ir jo kančias (šis rinkinys žuvo).

1945–1947 m.

NUORODOS

Nepublikuoti šaltiniai

1. AMBRAZIEJŪTĖ-STEPONAITIENĖ, A. *Mano atsiminimai apie Vytautą Steponąitį* [rankraštis]. 1967. LNB RKRS, F25–28. 188 lap.

2. *Kultūros paminklų registracijos lapas, užpildytas Konstantino Jablonskio* [rankraštis].

1940 m. gruodžio mėn. 28 d. Kultūros paveldo centro archyvas (toliau – KPCA), F. 17, ap. 2, b. 8, lap. 475.

3. *Kultūros paminklų registracijos lapas, užpildytas Rapolo Gaidanio* [rankraštis]. Kaunas, 1940 gruodž. 30 d. KPCA, F. 17, ap. 2, b. 8, lap. 505.

¹⁰² Apie Z. Toliušio meno bei knygų rinkinių likimą žr.: TOLIUŠIS, Zigmąs. Mano meno bei knygų rinkinių likimas [mašinosraštis]. Iš TOLIUŠIS, Zigmąs. *Pastangų ir vargų kronika: atsiminimai ir studijos*. T. 4: Menas, kolekcionavimas, bibliofilija. 1945–1947. VUB RS, F87–20, lap. 51¹–51¹⁴.

¹⁰³ Vytauto Didžiojo atvaizdų albumas 1945–1946 m. laikotarpiu buvo parduotas LNB RKRS. Žr.: *Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Vytauto atvaizdų albumas*. Sud. Z. Toliušis. B. m. (XIX a.). Albumas su įklijuotomis nuotraukomis (litografija, cinkografija, fononuotraukos). 39 lap., 34 atvaizdai. LNB RKRS, F66–328. Ten pat (F66) saugomas ir kitų Z. Toliušio surinktų grafikos darbų rinkinys, susidedantis iš beveik 200 vnt.

4. *Kultūros paminklų registracijos lapas, užpildytas Stasio Pilkos* [rankraštis]. 1941 m. sausio 16 d. KPCA, F. 17, ap. 2, b. 8, lap. 513.

5. *Masiulionio Romualdo pasiaiškinimas Lietuvos TSR Mokslių Akademijos Bibliotekos Direktoriui* [rankraštis]. Vilnius, 1950. V. 14. Lietuvos mokslų akademijos archyvas, F. 1, ap. 9, b. 754, lap. 25–28.

6. STANKEVIČIUS-STANKŪNAS, Juozas. *Raštas Kultūros paminklų apsaugos įstaigai* [rankraštis]. Vilnius, 1940 m. gruodžio 27. KPCA, F. 17, ap. 2, b. 8, lap. 61.

7. STAŠYS, K. *Raštas Kultūros paminklų apsaugos įstaigai Kaune* [rankraštis]. KPCA, F. 17, ap. 2, b. 8, lap. 45.

8. TOLIUŠIS, Zigmas. Apie kolekcionavimą ir Lietuvos kolekcionierius [rankraštis]. Iš *Atsiminimai ir apybraižos*. T. I. 1945–1947. LNB RKRS, F66–41, lap. 20–29.

9. TOLIUŠIS, Zigmas. Apie kolekcionavimą ir Lietuvos kolekcionierius [mašinėraštis]. Iš *Pastangų ir vargų kronika: atsiminimai ir studijos*. T. 4. Menas, kolekcionavimas, bibliofilija. 1945–1947. VUB RS, F87–20, lap. 27–51.

10. TOLIUŠIS, Zigmas. Iš lietuviškos iliustruotos atvirutės istorijos (1900–1918 m.) [mašinėraštis]. Iš TOLIUŠIS, Zigmas. *Pastangų ir vargų kronika: atsiminimai, apybraižos, studijos*. T. V. Studijos iš meno srities. B. m. VUB RS, F87–21, lap. 153–164.

11. TOLIUŠIS, Zigmas. Kauno Rotary klubas [mašinėraštis]. Iš TOLIUŠIS, Zigmas. *Pastangų ir vargų kronika: atsiminimai, apybraižos, studijos*. T. 2. Iš netolimos praeities. 1946. IV. VUB RS, F87–18, lap. 224–230.

12. TOLIUŠIS, Zigmas. *Pasikalbėjimas tremtinio su knyga* [rankraštis]. Angara-Maklakovas, 1952–1955. LNB RKRS, F66–63. 22 lap.

Publikuoti šaltiniai ir literatūra

13. ABDULSKYTĖ, Janina. Kolekcininkas Aleksandras Račkus ir jo numizmatikos rinkinys

Nacionaliniame M. K. Čiurlionio dailės muziejuje. Iš *Lietuvos muziejų rinkiniai: tyrinėjimų metodika: konferencijos tezės ir pranešimai*. Vilnius, 1999, p. 25–26.

14. BRAZIŪNIENĖ, Alma. Kūrybinė bibliofilijos erdvė Lietuvos Respublikoje (1930–1940). *Knygotyra*, 2007, t. 48, p. 149–171.

15. BUTĖNAS, Eugenijus. Vilniaus Stepono Batoro universiteto Archeologijos muziejaus veiklos bruožai 1933–1939 m. *Kultūros paminklų*, 2000, t. 6, p. 40–46.

16. GALAUNĖ, Paulius. Kaip gimė ir veikė XXVII knygos mėgėjų draugija. *Bibliotekų darbas*, 1976, nr. 10, p. 32–36.

17. GRICIUS, Vytautas. Iš VU Mokslo muziejaus fondų: Vilniaus Ribiškių lobis. *Spectrum*, 2010, nr. 1, p. 32–33.

18. IVANAUSKAS, Eugenijus. Du įdomūs laišakai numizmatui dr. Aleksandrui M. Račkui. *Numizmatika: metraštis* (2003–2004). Vilnius, 2006, p. 359–366.

19. JAKŠTAS, Petras. Kas buvo XXVII knygos mėgėjai. Iš *XXVII knygos mėgėjų metraštis*. Kaunas, 2004, t. 3, p. 17–66.

20. JAKŠTAS, Petras. *Knygos*. Parengė, įvado straipsnį ir paaiškinimus parašė Domas Kaunas. Vilnius, 2003. 169, [1] p.

21. KAUNAS, Domas. *Knygos kultūros karininkas*. Vilnius, 2004. 203 p.

22. KERŠYTĖ, Nastazija. *Lietuvos muziejai iki 1940 metų: Lietuvos muziejų raida XVI–XX amžiaus ketvirtajame dešimtmetyje*. Vilnius, 2003. 230, [2] p.

23. KNIŪKŠTA, Antanas. Pirmoji knygos mėgėjų draugija. *Kultūros barai*, 1972, nr. 6, p. 67–68.

24. KULIKAUSKAS, Pranas; ir ZABIELA, Gintautas. *Lietuvos archeologijos istorija: (iki 1945 m.)*. Vilnius, 1999. 327 p.

25. MERKYS, Vytautas. *Atminties prošvais-tės: atsiminimai*. Vilnius, 2009. 407 p.

26. MISIUS, Kazys. Vilniaus senienų muziejaus suvalstybinimas ir dalies jo eksponatų išvežimas 1863–1869 metais. *Kultūros paminklai*, 2000, t. 6, p. 24–39.
27. Paroda „Iš Joanos ir Kazio Grinių prijuosčių kolekcijos“, skirta pirmojo viešo lietuviško vakaro Marijampolėje 100-mečiui [interaktyvus]. Lietuvos muziejai, 2007 [žiūrėta 2011 m. rugšėjo 17 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.muziejai.lt/Prev_vers/Marijampole/prijuosciu_paroda.htm>.
28. I-osios Kauno valstyb. amatų mokyklos mokinių darbų paroda atidaroma birželio mėn. 20 d. *Amatininkas*, 1939 m. VI.15–VII.15 d., p. 2.
29. RAGUOTIENĖ, Genovaitė. Marija Urbšienė (1895–1959) – bibliofilė. *Knygotyra*, 2002, t. 38, p. 214–221.
30. RAGUOTIENĖ, Genovaitė. *Vytautas Steponaitis – iškilusis knygos žmogus*. Marijampolė, 2003. 48 p.
31. SAJAUSKAS, Stanislovas. A. M. Račkaus numizmatikos biblioteka. Iš *Lietuvos muziejų rinkiniai*: mokslinių straipsnių rinkinys. Kėdainiai, 2002, p. 35–36.
32. TOLIUŠIS, Zigmas. *Mano kalėjimai*. Vilnius, 1991. 330, [3] p.
33. ZAIRYS, Juozas. *Lietuvos filatelijos bruožai*. Vilnius, 1994. 14 p.
34. ŽUKAS, Vladas. *Bibliofilija praityje ir dabar*. Vilnius, 1979. 43 p.
35. ŽUKAS, Vladas. K. Šimonis – bibliofilas. *Naujos knygos*, 1978, nr. 1, p. 41–42.
36. ŽUKAS, Vladas. *Lietuvių knygotyros bruožai*. Vilnius, 1989. 227, [2] p.
37. ŽUKAS, Vladas. *Prisiminimų puslapiai: pažinti kultūros žmonės*. Vilnius, 2002. 505 p.
38. ŽUKAS, Vladas. *Prisiminimų puslapiai: pažinti kultūros žmonės*. T. 2. Vilnius, 2010. 626 p.
39. *Записки Виленской археологической комиссии*. Часть 1. Wilno, 1856. 58 с.

[Teikta 2011 m. rugpjūčio mėn.]